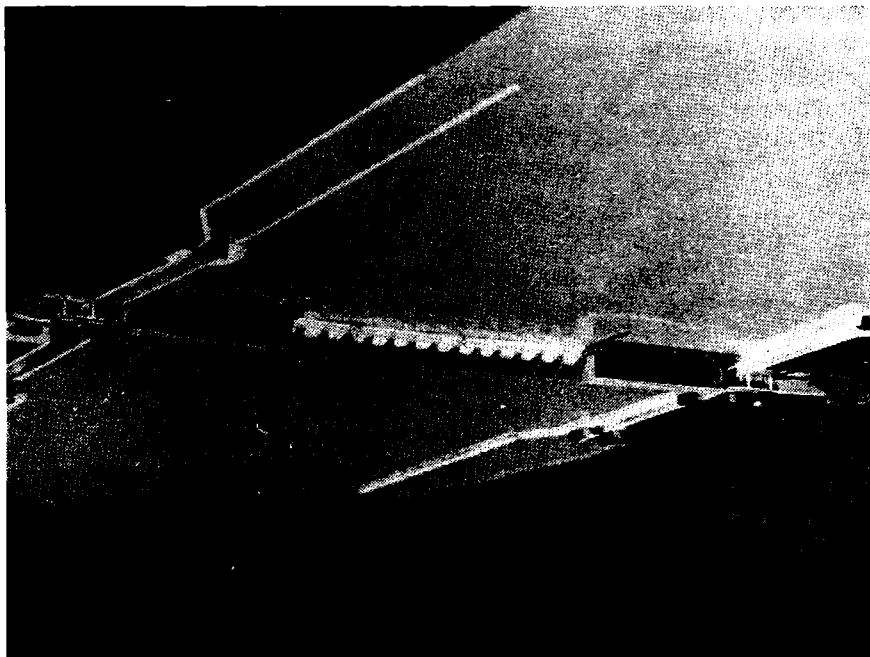

ПАВЛИНА МИХАЈЛОВСКИ,

ГЕОГРАФСКЕ ОСНОВЕ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА У БЕРДАПУ

УВОД

Бердапска клисура као изузетни природни објект у Подунављу била је предмет многобројних истраживања наших и страних стручњака. Још крајем прошлог века А. Пенк је у оквиру своје монографије о Дунаву писао и о генези Бердапске клисуре. То је учинио и Ј. Цвијић у свом раду: „О постанку Бердапске клисуре” објављеном на немачком језику. Он се доцније бавио и проучавањем Бердапских тераса о чему је такође објавио посебну студију. Тим питањима бавили су се и румунски геоморфолози и геолози.

Сл. 1: *Макета Бердапске хидроелектране. Лево је наша а десно румунска строжарница са бродским преводницама.*

Последње деценије и у вези са изградњом енергетско-пловидбеног система „Бердап“ клисуру су комплексно проучавали многобројни стручњаци: географи, геолози, археолози, етнологзи, биолози и други, како наши тако и румунски. Посебну пажњу у оквиру ових проучавања представљају туристичкогеографске студије, у којима се потенцира валоризација измењених природних услова после формирања Бердапског језера. У оваквим студијама констатује се да овај економско неразвијени крај има изванредне услове да се развије у посебан туристички регион наше земље и да постане један од привредно активнијих делова Србије па и Југославије.

У овом раду посебна пажња је обрађена географским основама за развој туризма у Бердапу. У том смислу нарочито је истакнут значај природних основа за развој туризма у Клисури као и промена географског појзаја које ће настати после изградње хидроенергетског и пловидбеног система „Бердап“ када ће се појавити и другачији физичкогеографски односи у новом језерском приобаљу. Такође се истиче и значај антропогених мотива у Клисури и њеном ужем подручју.

Да би се сагледала валоризација природних и антропогених мотива цело подручје је подељено на три већа туристичкогеографска рејона са оценом њихових потенцијалних могућности у развоју Бердапског туризма.

У раду је примењиван географски метод проучавања, упознавања појава и процеса, најпре по подацима из литературе, а затим су ови проверавани и допуњавани проматрањима на самом терену. Посветили смо пажњу измештању насеља, њиховом новом положају, типу и задацима у туристичкој привреди.

I. ИЗГРАДЊА ХИДРОЕЛЕКТРАНЕ „БЕРДАП“

Водене снаге самог тока Дунава концентрисане су највећим делом на његовом алпском току и у Бердапу. По подацима хидротехничких стручњака енергија алпијског Дунава износи 26,7 милијарди квч годишње, а понтијског, у који је укључен и бердапски сектор Дунава 32,96 милијарди квч годишње. Панонски сектор Дунава, због малог пада, располаже само са 13,5 милијарди квч (2,93).

Како се види из ових података најпогоднији услови за искоришћавање водних снага Дунава су на његовом алпском току, где се у раду налазе и три хидроелектране на аустријском делу Дунава док се на његовом баварском делу, узводно од Регенсбурга, изграђује систем од 17 хидроелектрана (14, 180). Најповољнији природни услови за изградњу великог енергетског постројења су у Бердапском сектору Дунава.

Детаљним геолошким проучавањем терена у Сипској клисури установљено је да су најпогоднији услови за изградњу комплекса хидроелектране — бране, стројарнице и бродских преводница — на речном километру 942+890 м, око 1,5 км низводно од села Сипа (2, 104). На том профилу Дунав је широк 1000 м. У његовом кориту геолози су издвојили три литолошке зоне: прву представљају кристалности шкриљци десне обале и корита Дунава у левом рукавцу острва Црквишта. У овим стенама утврђено је постојање разних пукотина. Пошто би процеђивање воде кроз пукотине испод бране изазивало поремећај њене стабилности, било је неопходно да се оне испуне брзовезујућим цементом. У ту сврху израђене су вертикалне бушотине на размацима од по 1,5 м и у њих убризгаван брзовезујући цемент под великим притиском. На тај начин је израђена солидна завеса, која допире до коте 20 м ниже од нивоа Црног мора (2, 104). На тако припремљеном профилу приступило се изградњи Бердапске хидроелектране по пројекту југословенских и румунских стручњака.

Овом профилу за брану одговарају и повољни топографски услови, јер се изнад десне обале налази виша речна тераса (30 м релативне висине) погодна за припремне радове на изградњи бране.

Хидроенергетски и пловидбени систем „Бердап“ обухвата: брану, две стројарнице и две бродске преводнице. Осврнућемо се укратко на техничке карактеристике овог постројења, бесумње најпривлачнијег туристичког објекта у целом Бердапу.

Брана се састоји из двеју бочних земљаних и велике преливне бране у средини реке.

Преливна брана је израђена од армираног бетона. Дугачка је 44 м и има 14 преливних поља широких од 25 м. Поља су растављена са 13 стубова широких по 7 м. На тај начин укупна ширина свих поља износи 350 м (2, 104-105). Када се отворе, кроз њих се прелива сувишна вода из језера, која не може да прође кроз турбине. Спуштањем табластих затварача постиже се издизање воде у Бердапском језеру. Максимална дозвољена висина нивоа језера је на коти од 69,5 м.

Брана је висока 34,80 м а широка 43,88 м. На стубовима бране постављене су конзоле и тако омогућена изградња двеју саобраћајница значајних за туризам и за повезивање са Румунијом: на узводној страни бране је асфалтни пут са коловозом, широким, 7,8 м и две пешачке стазе око њега (2, 105), на низводној страни бране, у догледној будућности биће постављена железничка прута, која преко Неготина треба да нас повеже са Румунијом.

Испод преливне бране је тзв. *слапиште*, израђено од армираног бетона, са најмањом дебелином од 3 м. Намера је да слапиште прими удар водених маса које се преливају преко бране, а у време кретања леда да издржи удар великих ледених санти, које ће падати са висине од 25-30 м (2, 105). Већ ове појаве представљаће својеврсну туристичку атракцију.

Бочне бране саграђене су од земље, али у средини имају глинена језгра да би се спречило процеђивање воде и евентуално рушење тих

брана. Она не може продрети ни у већим дубинама, јер је и испод ових брана изграђена цементна завеса. Бочне бране спајају долињске стране бродским преводницама.

Стројарнице су смештене између бродских преводница и преливне бране. То су, уствари, две огромне зграде — дугачке по 214 м, а високе по 29. У зградама је више посебних одељења. Највећа је машинска сала са 6 агрегата, монтажни простор, командни одељак и друге (2, 105).

Са туристичког гледишта најважнији су посебни велики холови и салони за пријем туриста који посећују хидроелектрану. У тим просторијама посетиоци ће добијати потребне информације од техничара и инжењера који су задужени да дају сва потребна обавештења, да воде посетиоце кроз различита одељења и на преливну брану, а по обиласку да им дају и одговарајуће пропагандно-туристичке проспекте о брани.

Пошто огромне просторије суморно делују на запослене раднике, то је посебна пажња поклоњена унутрашњој архитектури. Исто тако, водило се рачуна и о спољној фасади стројарнице, која је изграђена у бојеном бетону. Уопште, стројарнице, брана и бродске преводнице, архитектонски су обликоване тако да се сва та постројења веома оскладно уклапају у природни амбијент.

Водило се рачуна и о осветљавању и ноћном изгледу хидроелектране, јер ће велики број туриста желети да види ово огромно постројење и у летњим ноћима — било са видиковца изграђених у близини бране на нашој и румунској страни, било са тераса хотела у близини бране, па чак и са терасе хотела „Бердап” у Кладову.

Бродске преводнице омогућују пролаз бродовима из језера у ток рке испод бране и обратно. Оне омогућују савлађивање висинске разлике нивоа од 33,50 м. Саграђене су између стројарнице и бочних брана. Свака бродска преводница има по две коморе дужине 310 м а ширине по 34 м. Дубина воде на прагу коморе достиже 4,5 м. (2,105).

Бродске коморе са прилазом бродова представљаће такође туристичку атракцију, било да се посматрају са бране или, пак, да се бродом пролази кроз њих. Свакако да су и димензије бродских преводница туристичка атракција. Оне спадају у највећа постројења те врсте на свету; већа су и од комора преводница, не само на великим хидроелектранама (дужине по 290 м, широке по 30 м) него и на познатом пловном путу Св. Лоренца (дужина комора по 230 м, а ширина 24 м) (2, 105—106, 108).

На бродским преводницама које су потпуно аутоматизоване ради укупно 102 човека. Превођење једног реморкера и 9 теретњака кроз бродску преводницу трајаће укупно 1 час и 14 минута.

У посебној великој просторији зграде биће смештен музеј Бердапа. Ту ће се налазити најзначајнији објекти нађени у току археолошких истраживања. Они треба да прикажу бурну прошлост овог дела

наше земље. Сем тога, предвиђа се и једно одељење са витринама у којима ће бити изложени и извесни елементи фолклора Бердапа и његове уже околине.

Пошто је енергетско-пловидбени систем „Бердап” потпуно симетрично хидротехничко постројење, нема потребе да се обилази у целини. Довољно је да се погледа само једна његова половина, па да се стекне утисак о целом постројењу. Због те чињенице туристи ће за релативно кратко време бити у стању да под вођством стручњака, упознају потпуно највеће енергетско постројење на целом току Дунава.

II. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ БЕРДАПСКЕ КЛИСУРЕ

1. Границе

О границама Бердапске клисуре постоје различити подаци у географској литератури. Она почиње од Рама односно од Базјаша, по једној групи географа, а по другој од Голупца. У Дунавској комисији узима се из чисто административних разлога за почетак Клисуре румунски град Стара Молдава (Молдава Веке), док бродари за почетак Бердапа сматрају плавину Бошњачке реке.

Ј. Цвијић (1, 357) није јасан када је реч о границама највеће пробојнице Дунава: „Називом Бердапа обухватамо целу пробојницу Дунава кроз Банатске планине и Јужне Карпате, почевши од Голупца, где он излази из Панонског басена, па до Кладова и Турн-Северина, где улази у румунско-пантијски басен. То је највећа пробојница у Европи, дугачка од Базјаша до Кладова око 130 км.” Према томе по Цвијићу Бердап почиње најпре од Голупца, а када даје дужину клисуре онда за почетак Бердапа узима Базјаш који лежи 32 км узводније од првог места.

Д. Дукић указује да дужина Бердапа, коју је Цвијић дао у Геоморфологији II и која се преноси из уџбеника у уџбеник није 130 км него 138 км до Кладова, односно 142 до Турн-Северина (2, 99).

Због тога је свакако оправдано поставити питање: шта треба узети за границе Бердапа? На ово питање *Д. Дукић* даје следећи одговор: „Ако се за мерило узимају хидролошки и морфолошки критеријуми, а од њих зависе и пловидбени услови кроз Бердапску клисуру, онда се не могу направити никакве грешке. Сматрам да за почетак Бердапа треба усвојити велику подводну стену „Германију”. Она лежи низводно од Голубачког града и скоро потпуно препраћује корито Дунава, изузев приобалске пролазе, широке до 50 м који користе бродови. На том месту корито Дунава се левкасто сужава и од ширине која узводније износи око 2 км прелази у теснац широк 350 м. „Германија” лежи на речном километру 1039,5. Она се не види при ниским водостајима ... За крај Бердапа треба усвојити место где се река поново проширује, пад нагло смањује, и почиње акумулација речних

наноса. Такав је управо Дунав код румуноског села Гуравој, која лежи на 941 речном км. Према томе, најтачније би било да се за узводну границу Бердапа прихвати стена „Германија“, а за низводну почетак ада код села Гуравој. У тим границама дужина Бердапа износи укупно 98,5 км, а пад при најнижој води 24,48 м . . .” (2, 99).

У предложеним границама, заснованим на морфолошко-хидролошким и пловидбеним особеностима, укупна дужина Бердапске клисуре износи, као што је речено, 98,5 км. Међутим, ако условно за почетак пробојнице прихватимо Голубачки (Јеринин) град онда укупна дужина Бердапа износи тачно 100 км.

У тим границама, углавном, задржаће се наша излагања о туристичкогеографским карактеристикама Бердапске клисуре.

2. Положај клисуре на току Дунава

На целом току Дунава издвајају се три веће целине: горњи или алпски Дунав, који лежи узводно од града Девина (речни км 1879), средњи или панонски Дунав узводно од Турн-Северина (речни км 930) и доњи или понтијски Дунав, који лежи између Турн-Северина и ушћа Дунава код Сулине (речни км 0) (2, 92).

Према изложеној подели Дунава Бердапска клисура припада средњем току реке. Ово потврђује и чињеница што веће леве притоке Дунава који извиру у Карпатима, северно од Бердапа утичу у Дунав непосредно пред улазом у Клисуру.

Међутим, Бердапски сектор Дунава представља и посебну целину, јер се по својим општим природним условима изразито издваја како из панонског тако и понтијског Дунава.

3. Положај клисуре у Србији у односу на главне туристичке правце у југоисточној Европи

„Дунав је једна од панонских река са међународним туристичким значајем и то благодарећи свом међународном саобраћајном значају и Бердапској клисури — највећој и најимпозантнијој у Европи. Управо својим међународним значајем Дунав повећава атрактивност Бердапа, али и својом грандиозношћу ова клисура повећава туристичку вредност Дунава” (3, 38).

Улаз у Бердап удаљен је свега 130 км од Београда — највеће раскрснице воденог, копненог и ваздушнoг саобраћаја у Југославији и југоисточној Европи.

Бердапока клисура представља на целој својој дужини границу према суседној Румунији. Непуних 100 км низводно од Бердапа је и граница са суседном Бугарском. Према томе, таква позиција Бердапске клисуре указује на њен специфичан положај, који ће се посебно одразити у међународном туристичком промету Бердапа.

Београд као велика градска агломерација у Србији и Југославији представља, симболично речено, у саобраћајном погледу, главну капију Бердапа, али исто тако и најважније тржиште домаћег, па и међународног туризма. Посебан значај у географском положају Бердапа има његова приступачност из два смера, и то из долине Велике Мораве и Тимока. Изградњом асфалтног пута кроз Бердапску клисуру ова је постала отворена и према долинама Млаве, Пека и Поречке реке. На северу највећу повезаност Бердапска клисура има долином Черне (4).

Као изразито карактеристично туристичко подручје, јединствено у Европи, Бердап представља и велику атракцију у међународном и транзитном туризму. На путу северне и средње Европе према Грчкој и Блиском Истоку многи туристи, привучени туристичком пропагандом Бердапа, настојаће да упознају његове природне лепоте и многобројне споменике културе. Зато се може очекивати да ће Београд, као „капија Бердапа“ имати и велики број страних туриста који ће, пролазећи из нашег главног града, бити у могућности да за дан-два прођу кроз Бердап и виде оно што је најбитније за ову клисуру. Међутим, и туристи који долазе са Блиског Истока и из Грчке, моћи ће, такође, да прођу кроз Бердапску клисуру на путу за северну, средњу и западну Европу.

Према томе географски положај Бердапа указује да ће транзитни туризам имати веома велики значај у Бердапској клисури.

Посебан значај у развоју туризма у Бердапском подручју представљаће његово језеро. Говори се о тзв. „београдском мору“ и „бердапској ривијери“, способној да прими велики број туриста из Београда и већих градова Војводине и источне Србије. Због тога су и засноване претпоставке на врло интензивном резиденцијалном туризму. За сада је он типичан између Београда и Смедерева, нарочито у околини Гроцке. Међутим, може се поуздано тврдити да ће на обалама Бердапског језера бити многе виле и викенд кућице низводно од Великог Градишта, а нарочито код Голупца, Доњег Милановца и Текије, који се већ развијају у туристичке центре бердапског подручја.

III. ФИЗИЧКОГЕОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ — ОСНОВА РАЗВОЈА ТУРИЗМА У ПОДРУЧЈУ БЕРДАПА

1. Морфолошка подела Бердапске клисуре са основним физичко-географским карактеристикама

Бердапска клисура није јединствена. Она се састоји од четири сутеске и три мање котлине.

Пред улазом у Бердапску клисуру Дунав се рачва на два рукавца: леви је широк 300—900 м а десни 600—1600 м. Између њих је острво Молдава са површином од 13,70 км². На острву има живог песка и дина високих до 39 м. Јад дува јака кошава, подиже песак

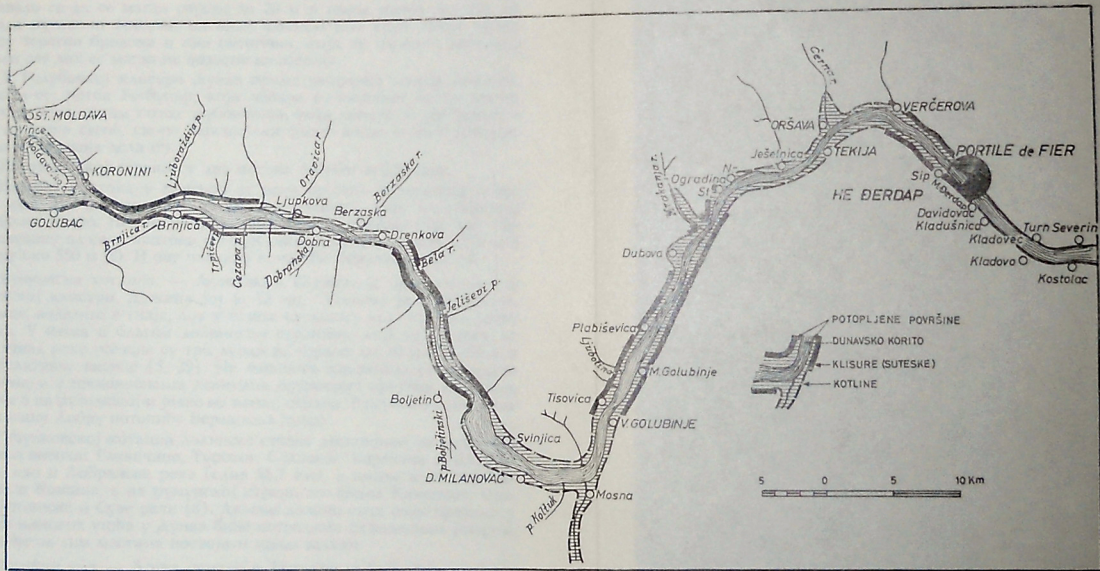
и тада се острво, посматрано из Голупца, или старе Молдаве, уопште не види. На доњем делу левог рукавца, штрчи из воде велика стена Бабакај (5, 3). Њено име везано је за неколико легенди, а највероватнија је следећа: неки бег ухватио је своју жену у неверству са каурином. Да би је сурово казнио, није је хтео убити, него ју је одвезао чамцем до стене и тамо оставио. Када је одлазио она му је довикивала да је узме, да се каје, а он јој је одговорио: „Баба, кај”, што на турском језику значи: „жено, ћути”. Непосредно испод стене Бабакај Дунав достиже ширину 1,5 км, да би се после 2 км сужио само на око 400 м (5, 3).

Сл. 2 Стена „Бабакај” — од титон-валендијских кречњака издиже се 6 м изнад средњег нивоа Дунава. Она се налази непосредно пред улазом Дунава у Бердап.

Голубачка клисура. — Голубачка сүтеоска је прва у Бердапокој клисури. Њена дужина износи 13,5 км. Усечена је у кречњаке, пешчаре и граните. Врло стрме стране клисуре издижу се до 300 м изнад реке. У њима су пећине, док је изнад нивоа Дунава неколико крашких врела. Због великог сужења Дунава, дубине у Голубачкој сүтесци повећане су од око 5 м код стене Бабакаја на 20 до 45 м (6, 207).

Код села Брњице, јединог насеља у сүтесци, која лежи у долини истоимене реке, Дунав се нагло шири до 1600 м и постаје плитак. Његово корито је пуно подводних гранитних стена, кроз које је у време регулације Бердапа за пловидбу (1890—1898) прекопан подводни

канал Стенка. Дужина овог канала је 1900 м, а ширина 60 м, док му је дубина 18 цм када је водостај на водомеру у Оршаџи 0 цм; брзина воде у каналу је 6 км/час (7, 21—22).

Низводно од канала Стенке, Дунав се поново сужава на 400—800 м (8).

Око канала Стенке честе су магле у свим годишњим добима. Дешавало се да се магла спусти до 20 м и изнад нивоа Дунава, па су тада путнички бродови пловили узводно као кроз какав тунел, док су теретни бродови и они путнички, који су пловили низводно стајали све док се магла не подигне из суетске.

У Голубачкој клисури Дунав прима неколико мањих притока, као што су: поток Бегбунар, који извире из крашког врела званог Бугарска вода, затим поток Дубошница, који извире у два крака и дели Јеленске стене, скоро вертикални одсек десне стране клисуре, на два подједнака дела (9).

На румунској страни су два потока Али-бег и Шумице.

Највећа притока у клисури је река Брњица (површина слива 73,18 км²). На њеном ушћу је велика плавина, коју ће потопити Бердапско језеро. Нешто мања је река Велика Чезава. Она има највећу плавину од свих притока у Голубачкој клисури — дугу 1870 м а широку око 550 м (8). И ову плавину потопиће Бердапско језеро.

Љупковска котлина. — Љупковска котлина је прва котлина у Бердапској клисури. Дужина јој је 12 км. Усечена је у кречњаке, шкриљце, андезите и гнајс, док у самом средишту котлине има глине и песка. У њима и благим долиносним странама, које се уздижу до 150 м изнад рске усечене су три дунавске терасе: од 10 м, 27—30 м и 65 м релативне висине (5, 29). На њиховим заравнима су обрадиве површине, а у проширењима долиница Дунавских притока је 7 села, од којих 6 на румунској и једно на нашој страни. Румунско село Дренкову и нашу Добру потопиће Бердапско језеро.

У Љупковској котлини долиנסке стране дисециране су долинама неколико потока: Главичице, Турског, Сланског, Биркиног и Цветног потока, као и Добранске реке (слив 55,7 км), а потом и потока Медовнице и Кожице, а на румунској страни долинама Каменице, Оравице, Берзанске и Суве реке (8). Делови долина свих ових притока у близини њихових ушћа у Дунав биће потопљени Бердапским језером, тако да ће на тим местима постојати мањи заливи.

Госпођин вир. — Друга суетска у Бердапу је Госпођин вир. Дугачка је 13 км, а усечена 300—550 м у кречњаке, пешчаре, гнајсе и порфирите. Корито је пуно подводних стена, од којих неке вире при средњим и нижим водостајима. Већина тих стена названа је по именима бродова и бродара који су некада на њима настрадали. Кроз ове стене усечене су у време регулационих радова у Бердапу три подводна канала: Козла-дојке, Јелишева или Панама и Излаз-Тахталија (6, 206). У каналу Козла-дојке, на дужини од 2 км, Дунав има пад од 3,0 м. На изласку из суетске Госпођин вир и на улазу у Доњомилано-

вачку котлину река има пад од 6,0 м на дужини од 7,6 км (2, 99). Посебну атракцију у суетесци Госпођиног вира, поред кршевитих страна и набраних кречњака, представља стена Пјатра-лунга („Дуги Камен“). Код ње се Дунав сужава на 260 м. Према непровереним подацима ту се налази, у огромном циновском лонцу, највећа речна дубина у Европи — 82 м (6, 208). Својеврсну атракцију представља и најснажнији вртлог у Бердапу Гиригари, 1 км низводно од Пјатра-лунге. Чак и када велики путнички бродови плове преко овог вртлога, који се на површини види у облику левка дубоког преко 30 цм, на броду се осети потрес као када он удари о неки већи подводни предмет. Међутим, и Пјатра-лунгу и вртлог Гиригари потопиће Бердапско језеро. Трбало би ипак неком таблом на румунској страни, изнад стене, означити место некадашње највеће речне дубине у Европи и највеће дубине у Бердапском језеру — око 90 м.

У Госпођином виру Дунав прима само неколико мањих поточића, који незнатно дисецирају њене стрме падине (8).

Доњомилановачка котлина. — Доњомилановачка котлина је друга и највећа котлина у Бердапу. Дугачка је 19 км. Дунав се у њој шири до 220 м, али му је зато корито веома плитко — код канала Јуц мерене су дубине од свега 0,62 м, па се ту Дунав, при изузетно ниским водостајима (26. октобра 1947. године), могао без тешкоћа прегазити. За потребе пловидбе корито Дунава у Доњомилановачкој котлини сужено је уздужним каменим насипом, дугим 8269 м. Тако се концентрацијом воде повећава дубина у пловном путу при ниским и средњим водостајима (6, 209).

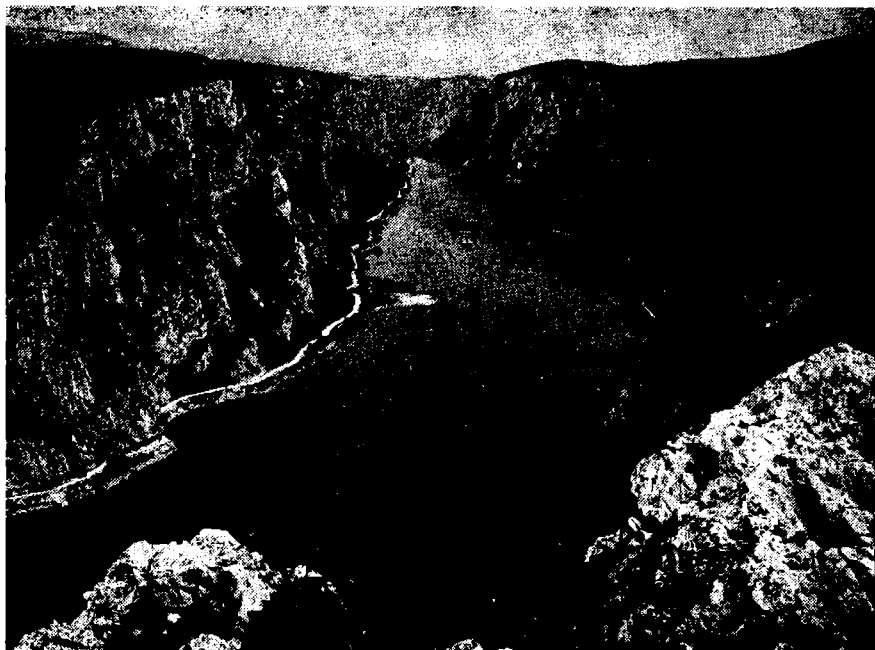
Канал Јуц, који лежи низводно од ушћа Поречке реке, представља у ствари најтежу препреку пловидби кроз Бердап при ниским водостајима. Због малих дубина на том месту пловидба се обуставља неких година у трајању од 20—50 дана, као што је на пример било 1947. и 1969. године.

У Доњомилановачкој котлини Дунав прима велику притоку Поречку реку (510 км²), чијом долином води асфалтни пут према Мајданпеку и Бору.

Градић Доњи Милановац (2700 становника), главно пристаниште српске трговачке флоте на Дунаву половином прошлог века, потопиће Бердапско језеро, као и село Свињицу на Румунској страни. Ново насеље Доњи Милановац саградиће се на вишој Дунавској тераси, на раскрсници путева који иду долином Дунава и поменуто реке. Већ у септембру 1969. године био је саграђен највећи број индивидуалних кућа и хотела.

Казани. — Трећа суетеска у Бердапу назива се у већини географских публикација Казан. Међутим, правилније је рећи Казани, пошто је сачињавају две посебне суетеке — Велики казан и Мали казан. Између њих је котлиница у којој је румунско село Дубова. Дуга је два км и исто толико широка, а потопиће је Бердапско језеро. Оба Казана су усечена у кречњаке. Њихова укупна дужина износи 20 км.

То је најлепши део пробојнице Дунава (6, 210). Велики казан је дугачак 12 км. Изнад реке се издижу врло стрме падине местимично вертикалне. Подводне стене, опасне за пловидбу, налазе се поред самих обала, док су у средини реке дубине од 20 до 25 м, а у неким вртлозима 20 до 53 м (5, 5). Дунав се у Великом казану сужава до 170 м.

Сл. 3. Велики Казан — поглед са Великог Штрпца на Пецку бару. Поред леве обале плавина потока који истиче из пећине Ветерани. Изнад реке, лево, изразита тераса Казана.

Мали казан је још ужи од Великог казана. Узводно од ушћа потока Мракоње Дунав се сужава на једном месту на свега 132 м, али се дубина повећава до 54 м. У стрмим падинама, које се дижу изнад реке и преко 500 м, налазе се многе пећине, а при дну, поред реке, јака крашка врела, као што је Бела вода, Хајдучки извор итд. (10, 40—44). (10, 40—44).

На самом дну суетеске има и неколико пећина. Најпознатија је Путникова пећина и пећина Ветерани. Из последње истиче снажна река, која је формирала плавину дугачку 225 м а широку 85 м.

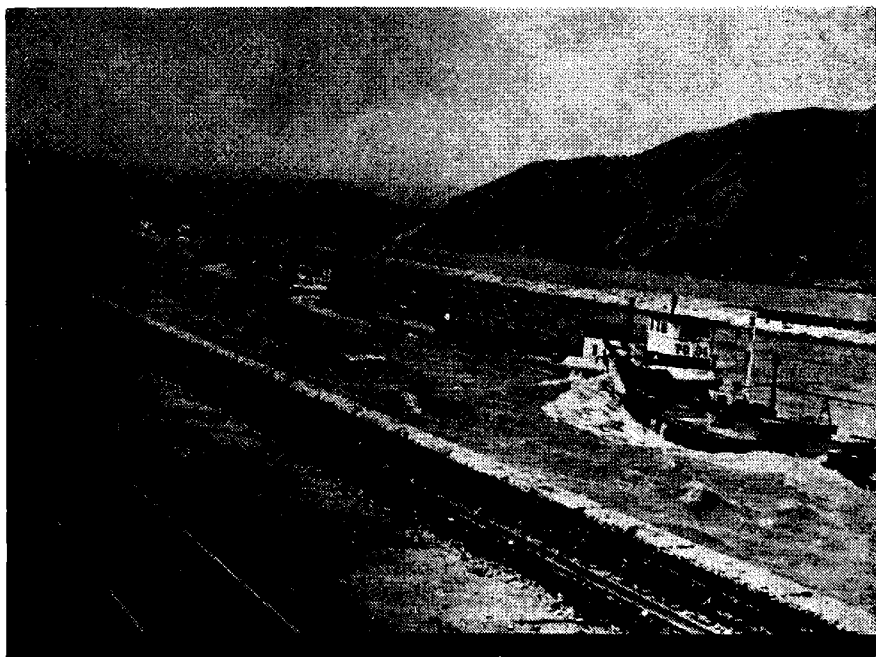
У Казанима су многи јаки вртлози, понегде један до другог, због чега је површина воде немирна и изгледа као да кључа. Турци су дали име овом делу Бердапа, јер реч „казан” на турском значи „кота” (6, 210).

Дуж десне стране у Казанима, 4—5 м изнад воде, су остаци Трајановог пута, које су уклесали у стене робови и римски легионари у првом веку наше ере. О довршетку овог пута сведочи позната Трајанова табла — Табула Траиана.

Трајанова табла, споменик стар скоро 2000 година, успешно је издигнута на припремљени плато висок 20 м, тако да ће бити виша од нивоа језера 4—6 м.

Оршавска котлина. — Последња котлина у Бердапској клисури је оршавска. Дугачка 16 км и усечена у кварталне наслаге и гнајсолике микашисте. Дунав у њој достиже ширину до 1400 м, а при ниским водостајима дубок је 2013 м (6, 210).

У средини Дунава низводно од ушћа реке Черне, лежи мало острво Ада-Кале. Све до 1913. године припадало је Турској, јер су дипломати на Берлинском конгресу, 1878. године, заборавили да реше питање његовог суверенитета. То су Турци искористили, па су се ту задржали још 35 година. Када се пук турске војске повукао, на острву је остало турско становништво. Оно је живело на типично источњачки начин, задржало своје обичаје, мушку и женску ношњу.

Сл. 4. *Сутски канал.* У средини канала три танкера које вуче снажни реморкер уз помоћ локомотиве.

Због тога је острво Ада-Кале представљало посебну туристичку атракцију на Дунаву. На њега су пристајали велики бродови Дунав-

ског паробродарског друштва, који су до II светског рата обављали пловидбу у туристичке сврхе између Беча и Бурђева. Пошто ће Бердапско језеро потопити Ада-Кале, његово становништво је расељено а цамија и скоро све куће биле су порушене до средине септембра 1969. године.

Сипска клисура. — Последња сутеска у Бердапу је Сипска клисура. Она има дужину од свега 6,5 км. Дунав у њој достиже ширину до 1100 м. Стране су јој ниже и блаже него у осталим сутескама, јер се већином састоје од мање отпорних кристаластих шкриљаца, мањим делом од кречњака (5, 5—6; 6, 11).

Цело корито Дунава у Сипској клисури преграђено је остењцима који сачињавају пречагу звану Приграда. Већина остењака излази из воде већ при средњим водостајима, а при ниским из воде штрче стотине већих и мањих стена. У народу се прича да је неки хајдук, бежећи испред Турака, а скачући са стене на стену, прешао из Србије у Румунију. Између стена су вртлози дубоки 49—51 м (5, 5).

Кроз стене у Сипској клисури прокопана су три канала за потребе пловидбе: Беврински, Сипски и Мали Бердап. Овде Дунав на дужини од 2,5 км има пад од 7,6 м. Због тога је брзина воде веома велика — у Сипском каналу 5 м/сек. или 18 км/час. Из тих разлога саграђена је железничка пруга дуж Сипског канала, па су локомотиве, крећући се пругом, и помоћу дугачког челичног ужета помагале снажним реморкерима да извуку уз брзу воду Сипског канала највише 2—3 теретњака (7, 22—24). Тај приказ представљао је такође својврсту атракцију у Бердапу, које више неће бити, јер ће Сипски канал лежати на дубини од преко 25 м у Бердапском језеру.

На доњем крају Малог Бердапа саграђена је брана Бердапске хидроелектране.

* * *

Композитна клисура Бердапа одликује се различитим природним погодностима у погледу лоцирања туристичких објеката.

Сутеске у Бердапској клисури карактеришу се стрим и местично вертикалним одсецима, чија сурова лепота, нарочито на нашој страни, привлачи око туристе. Међутим, оне нису погодне за било какву већу изградњу, изузев видиковца и адаптације већ постојећих сигналних станица у кафе-ресторане.

Котлине, по својим геоморфолошким карактеристикама и системом од две до три дунавске терасе са већим заравњеним површинама благо нагнутим ка Дунаву, веома су погодне за грађење већих туристичких објеката, као што су хотели, мотели, омладинска одмаралишта, вијенад кућице и виле.

Сви ови објекти са Бердапским језером сачињаваће јединствену целину: изнад простране површине језера, око асфалтног пута у котлинама биће низ туристичких објеката и измештена насеља. Изнад њих као и у суседима простиру се велики шумски комплекси са разноврсном флором и фауном.

Језеро ће, дакле, привлачити највећи број туриста својом изузетном лепотом, делимично сличној атрактивности алпских језера, док ће културни споменици и шуме богате племенитом дивљачи такође привлачити туристе.

Очигледно је да ће Бердапска клисура представљати природним и антропогеним мотивима изузетно атрактивно туристичко подручје на истоку наше земље.

2. Хидрографске карактеристике Дунава у Бердапској клисури

Најстарија проматрања водостаја на Дунаву у Бердапу започела су 1838. године када је у Оршави постављен водомер. Његова кота 0 је на 43,87 м изнад средњег нивоа Јадранског мора. Нешто касније, 1854. године постављен је и други водомер — у Дренкови са котом 0 водомера на 59,62 м изнад средњег нивоа Јадранског мора (2, 100). Оба водомера, као и многи касније постављени, служили су за потребе пловидбе. Према овим водомерима управљала се пловидба бродова кроз Бердапску клисуру, јер се на основу њихових водостаја одређивала дубина на најкритичнијим тачкама у Клисури.

На нашој обали водомери су постављени тек после Првог светског рата — 1925. године у Великом Градишту у Голупцу, а 1945. године у Доњем Милановцу (2, 100). Према томе, осматрања водостаја на нашој обали су знатно краћег трајања, па се стога режим Дунава у Бердапу даје према водомерима на румунској обали — у Дренкови и Оршави.

Водостање и протицај. — Код водомера у Дренкови површина слива Дунава износи 560.000 км² а у Оршави 565 км². Ове бројке су значајне за режим Дунава у Бердапу, јер се на толикој великој површини његовог слива узводно од ових водомера испољавају разнолики физичкогеографски фактори водостања. Треба приметити да се ретко догађа да је у читавом сливу Дунава ниско водостање или пак високо, већ најчешће се у једном делу слива појављују високе, у другом средње или чак и ниске воде. Због тога на Дунаву нема веома великих разлика у количини воде; тако на пример, однос између средњих месечних минималних и максималних протицаја стоји у размери 1 : 2. Чак и ако се упореде минимални дневни и максимални дневни протицаји овај однос стоји у размери као 1 : 13,8. Обе поменуте бројке показују да: „Дунав у Бердапу има режим уједначеног отицања, без већих наглих промена што је погодно не само за пловидбу, него и за енергетику.” (2, 100).

У табели 1 дати су подаци о средње-месечним водостајима у Дренкови (Д) и Оршави (О), а у табели 2 средњи месечни протицаји Дунава код Оршаве.

Табела 1.

	Ј.	Ф.	М.	А.	М.	Ј.	Ј.	А.	С.	О.	Н.	2	Год.	Ап сол. макс.	Ап сол. мин.	АЕБ
Д	143	187	279	329	316	261	197	133	104	109	192	189	203	653	—81	734
0	216	247	342	389	379	332	273	210	204	183	263	264	273	648	—52	700

Колебање месечних водостаја Дунава у Дренкови и Оршави показује да он у Бердапу има кишно-снежни режим: највише воде су средином пролећа а најниже почетком јесени. Разлика између највишег и најнижег забележеног водостаја износи у Дренкови 732 цм, а у Оршави тачно 700 цм. Међутим, према водомеру у Доњем Милановцу ова разлика је још већа и достиже 944 цм. Она је последица успора воде у Доњомилановачкој котлици када се спречи њено нормално отицање зачепљивањем Казана ледом.

Табела 2. Средњи месечни протичаји Дунава код Оршаве од 1910 (11—1961) 62.**)

О.	Н.	Д.	Ј.	Ф.	М.	А.	М.	Ј.	Ј.	А.	С.	Год.	Макс.	Мин.
3940	5040	5160	4980	5950	6780	7870	7500	6370	5430	4450	3790	5520	17120**)	1150

Из табеле 2 види се да Дунавом код Оршаве у априлу протиче 7870 м³/сек., а у септембру 3790 м³/сек., док је средњи годишњи протичај 5520 м³/сек. воде. Ова бројка узета је као основа за експлоатацију Бердалпске хидроелектране. Може се додати да су брана, турбине и бродске преводнице у комплексу хидроелектране грађене тако да могу пропустити највеће воде, које се по теорији вероватноће могу појавити само једном у 10000 година — 22300 м³/сек. (2, 102).

Режим леда. — Лед у Бердапу појављује се најчешће средином децембра, а престаје крајем фебруара. Међутим, појединих зима може се појавити и знатно раније а престати и далеко касније. Тако је, на пример, најраније забележена појава леда 18. XI 1908. године, а најкасније 25. III 1929. и 1940. године. Појединих зима лед се уопште није јављао; тако на пример, од 1899/1900—1961/1962. године није га било у 16 зима, односно просечно сваке четврте године. Најдуже трајање леда било је у зиму 1908/1909 — 83 дана, док је лед најдуже стајао у зиму 1921/1922. године — 62 дана од 24. XII до 22. II. Најдуже кретање леда трајало је 49 дана а забележено је у зиму 1940/41. године (11, 262).

Треба истаћи и да ће лед на Бердапоком језеру трајати најмање 20—25 дана дуже него у садашњим условима. У спорој води он се појављује десетак дана раније него на реци, а престаје 12—15 дана

**) Хидролошка година.

касније. Због тога ће на Бердапском језеру бити потребна служба 4 ледоломаца, која ће ослобађати језеро од леда крајем зиме да би се што пре успоставила пловидба на целој дужини Дунава (12).

Температуре воде. — Температура воде на нашим рекама мери се од 1947. године али су прва мерења у Бердапу започета тек 1954. године у Доњем Милановцу.

У табели 3 приказане су средње и екстремне температуре воде у периоду од 10 година (1954—1963).

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Највиша ВТ, датум	СТ	Најнижа НТ датум
1954/6.	НТ. 0	0	0	6	9	13	14	16	10	0	2	0			
	СТ. 1,6	1,9	4,4	10,7	15,0	19,6	23,5	21,3	18,2	13,0	8,2	3,4	26	11.8.	11,8 0
	ВТ. 6	6	11	17	22	24	25	26	22	19	12	8	1962.		више год.

Према подацима из таб. 3 средње месечне температуре воде Дунава у Бердапу више су од 18°C само у јулу и августу. Појединих дана мерене су и знатно више дневне температуре — чак до 26°C, што одговара температурама воде на Јадрану у време најтоплијих летњих дана (13, 261).

Ове температуре су мерене у води која се јако меша текући преко брзака у клисури. Међутим, у Бердапском језеру неће постојати такво мешање воде, па ће површина воде бити знатно топлија и имати више температуре од оних приказаних у табели.

Према томе, ако се као најнижа температура воде за купалишну сезону усвоји она изнад 18°C онда ће ова туристичко-купалишна зона у Бердапском језеру трајати око 3,5 месеца — од првих дана јуна па до половине септембра.

Треба ипак истаћи да се и у купалишној сезони, поред температуре од 24—26°C, могу појавити у време изразито хладних дана температуре воде ниже од 18°C — чак између 13 и 16°C. Учестаност појављивања екстремно-ниских температура у току лета није велика, тако да ове појаве неће бити није утицати на купалишну сезону у Бердапском језеру.

Провидност и боја воде. — Провидност и боја воде су веома значајни природни елементи за туристичку валоризацију река и језера.

Пре изградње бране провидност и боја воде Дунава у Бердапу мењале су се у току године. У време јачих киша и отапања снега у сливу Дунава речна вода је била веома мутна, често мрке боје, па су рибари говорили да је Дунав тада „мутан као орање“. У таквим условима провидност воде није већа од десетак цм. У летњим месецима

Дунав је често био сиве боје а провидност му је достигала 30—40 цм. Зими, када престане отицање падавина и доношење наноса у реку, при ведром времену, боја Дунава је најчешће сиво-зеленкаста а провидност тада прелазила је 1 м.

У језерима, као што је познато, провидност зависи од количине лебдећег наноса који доспева спирањем са обала или језерским притокама. С обзиром да ће у време лета, односно туристичке сезоне, горњи крај језера допирати чак узводно од Београда односно преко 100 км узводно од улаза у Бердап очигледно је:

1. Да ће лебдећи наноси највећим делом пасти на дно још пре улаза у Бердап;

2. Брзој седиментацији лебдећих наноса погодује незнатна брзина воде у Бердапској акумулацији 10—30 цм/сек — тако да ће у водној маси језера остати веома мало лебдећих материја.

3. Може се очекивати да ће провидност воде у Бердапском језеру бити 2—3 метра; и

4. Боја воде у Бердапском језеру мењаће се у зависности од сунчевог сијања: у току тмурног времена нормално је да вода добије оловно-сиву боју; у ведро време боја воде зависиће и од самог места проматрања. Испод вертикалних стеновитих одсека, који ће се огледати у води, она ће се преливати у сиво-зеленкасте до плаво-зелене.

Бердапско језеро и његов утицај на промену природне средине. — Изградњом бране Бердапске хидроелектране спречено је нормално отицање воде Дунава а узводно од бране образоваће се велико Бердапско језеро. У зависности од нивоа водостаја на Дунаву мењаће се и димензије језера. Када је на Дунаву ниска вода, онда ће се вода пропуштати само кроз турбине, а никако преко преливних брана.

То је период тзв. штедне воде. У таквим случајевима успор воде у Бердапском језеру осећаће се узводно све до испод Сланкамена. Тада ће Бердапско језеро бити најдуже — око 264 км. Међутим, када је на Дунаву велики протицај, када сва вода не може да прође кроз турбине него се мора пуштати и преко преливне бране, онда ће узводни крај Бердапског језера допирати само до ушћа Караша, односно до улаза у магистрални канал хидросистема Дунав — Тиса — Дунав код Банатске Паланке — 132 км узводно од бране.

Ширина Бердапског језера, биће највећа у Доњомилановачкој котлини — преко 2 км, не рачунајући залив уз долину Поречке реке, дуг скоро 7 км, а широк до 1 км. Најмања ширина језера износиће у Малом казану — око 180 м.

Посебну атракцију представља језеро у долини потока Мракоње на румунској страни. Наиме, из Бердапског језера излетнички бродови пролазиће кроз кањон широк једва двадесетак метара и после 1 км улазиће у Мракоњско језеро дуго око 3 км, а широко око 500 м. По свој прилици Румуни ће и Мракоњско језеро искористити у туристичке сврхе.

Кад 1971. године, хидроелектрана буде сасвим завршена, кад се иза бране разлије мирно, плаво и рибом богато језеро, највеће језеро у вансовјетском делу Европе изграђено људском руком, туриста и посетилаца у Бердапу биће — тврде сви прогнозери — знатно више него до сада. Према најреалнијим предвиђањима, на обалама „Бердапског“ или „Београдског мора“, како будуће језеро називају туристички стручњаци, годишње ће боравити заиста импозантан број туриста. Сматра се да ће бројка ноћивања достићи, па чак и премашити милион и по (12).

Утицај промена природних услова на пловидбене прилике у Бердапској клисури. — Упркос обилним хидротехничким радовима извршених у Бердапу почев од 1890. године услови за пловидбу нису се знатније побољшали. Зато је и годишњи промет бродова кроз Бердапску клисуру био мали. У периоду од девет година — од 1960—1968. он се кретао између 9,983.000 тона (1962. године) и 14,800.000 тона (1968.).

У досадашњим условима кроз Бердап је годишње могло да прође бродова највише до 15,000.000 тона носивости. Због тога је у даљем развоју саобраћаја на Дунаву Бердап представљао тзв. уско грло пловидбе.

Изградњом Бердапског пловидбеног и енергетског система, битно су измењени услови за пловидбу кроз Бердапску Клисуру. Узани пловни канал и многобројне опасне подводне стене остаће дубоко испод површине Бердапског језера. Сем тога, брзина воде од 2—5 м/сек. смањиће се на свега 0,1 — 0,3 м/сек. Снажне реморкере замениће много економичнији гурачи, а пловидба по Бердапском језеру одвијаће се у току пловидбног периода, дакле, дуже и економичније, чак и ноћу док је у досадашњим условима била могућа само у току дана.

Велике бродске преводнице омогућиће мороким бродовима до 5000 тона носивости да без великих тешкоћа дођу до Београда. Појава морских бродова на Бердапском језеру представља такође својеврсну туристичку атракцију.

Пропусна моћ Бердапа биће четири пута већа, а време проласка кроз клисуру неупоредиво краће. Тиме ће речни путнички и теретни саобраћај, досад најјефтинији, али и најспорији, постати знатно бржи.

3. Климатске карактеристике у подручју Бердапа

Бердапска клисура лежи у североисточном делу наше земље, на граници према Румунији. Она у основи има упореднички правац пружања, запад — исток, што је од посебног значаја за трајање осунчавања и вредности других метеоролошких елемената, будући да је наша страна осојна, а румунска присојна. Према томе, ако се користе подаци румунских метеоролошких станица, оне не могу показати микроклиматске услове на нашој страни.

Мрежа метеоролошких станица у подручју Бердапске клисуре на нашој обали је веома ретка, па се због тога микроклиматске разлике у појединим деловима клисуре не могу лако утврдити. Из тих

разлога, и поред чињенице да показују више температуре и нижу релативну влажност ваздуха у односу на нашу обалу, коришћени су и подаци румуноких метеоролошких станица.

У подручју Бердапа постоји 10 кишомernih станица, а само једна за мерење температуре ваздуха — Текија (15, 16). Да би се добила боља слика климатских услова у подручју Бердапа коришћени су и подаци наших метеоролошких станица у Великом Градишту и, прилично удаљене, метеоролошке станице у Неготину. У разматрање је узет период 1931—1960. године, који је препоручила Светска метеоролошка организација свим земљама чланицама. Сматрамо да је у интересу развоја туризма у Бердапу неопходно постављање бар за извештај низ година и метеоролошких станица у Голушцу, Добри, Доњем Милановцу, на садашњој сигналној станици у Врбици и код бране Бердапске хидроелектране. Осматрање метеоролошких елемената, пре свега инсолације, температуре ваздуха, његове релативне влажности и притиска, као и ветрова помогло би да се дође до правих научних биоклиматских анализа бердапског подручја. На тај начин пружила би се помоћ лекарима климатотерапевтима да установе којим врстама обољења погодује климатско лечење у Бердапу.

Поред ових могућности треба истаћи да лепоте природних пејзажа омогућују нека психичка лечења нарочито премор интелектуалних радника. Овакав тип лечења познат је под називом „пејзажне или ландшафтне терапије”.

Температурни режим. — Температурни режим у Бердапској клисури обрађен је према нашим и румунским метеоролошким станицама. Средња годишња температура ваздуха креће се од 10,8°C (у Текији) до 11,6°C (у Неготину). У свим метеоролошким станицама максималне средње месечне температуре су у јулу, што је нормална појава у континенталном поднебљу. Изузетак представља Текија, која има највише температуре ваздуха у августу (21,3°C) (15, 16). Карактеристично је, да је ова температура, у августу, нижа од јулских температура у Великом Градишту (22,2°C) и Неготину (23,4°C). Минималне температуре на свим метеоролошким станицама су у јануару, али је она тада највиша у Текији. Према томе, у подручју Бердапа Текија има нешто мање оштре зиме и мање топла лета од метеоролошких станица које се налазе пред улазом и на излазу из Бердапске клисуре. Такав термички режим Текије показује да се она налази под утицајем великих водених маса Дунава, чији је утицај ограничен на узано подручје у котлини. Међутим, утицај водених маса на температурни режим ваздуха у Великом Градишту, практично се не запажа због широке отворености терена у којем се налази овај град.

Утицај водене масе на температуру ваздуха нарочито је велики у јулу, када су температуре ваздуха у В. Градишту за 2,0°C више него у Текији и у децембру када су те температуре у Текији више него у В. Градишту за 1,0 а у Неготину за 2,0°C. Овакав однос температура ваздуха може се мање или више очекивати и после изградње Бердап-

ског језера, са разликом што ће и Велико Градиште лети имати знатно нижу температуру ваздуха према садашњем стању. У условима скоро континенталног климата — врло високих летњих температура — термички утицај Бердапског језера одразиће се, очигледно, повољно на биоклиматске осећаје туриста и мештана.

Зими у непосредној близини језера, као што показују резултати проучавања климатских услова око великих језера на Волги, температура ваздуха требало би да буде нешто виша од садашње. Међутим, под утицајем кошава, која је са физичког гледишта топао ветар, у време њеног дувања, као и сада, појавиће се биоклиматски осећај хладноће. Према томе, у условима постојања језера најбољи термички утицај, погодан за развој туризма у овом подручју, појављује се у летњој половини године, особито у јуну, јулу и августу, када су средње месечне температуре ваздуха углавном изнад 20°C а нешто мање у септембру и мају.

Табела 4. Средње месечне температуре ваздуха за период 1931—1960. (16, 44)

Назив станице	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
	зима			пролеће			лето			јесен		зима	
1. В. Градиште	-0,6	0,3	5,6	11,8	16,7	20,2	22,2	21,3	17,6	11,6	7,2	1,8	11,3
2. Текија	-0,5	0,2	4,7	10,6	16,1	19,1	20,2	21,3	17,0	11,5	6,4	2,8	10,8
3. Турн-Северин	-0,9	0,9	6,0	11,8	17,1	20,8	23,1	22,7	18,6	12,5	6,2	1,4	11,7
4. Неготин	-17	0,7	5,3	12,0	17,3	21,0	23,4	22,7	18,3	11,8	5,7	0,8	11,6

Туристичка сезона у нашим крајевима траје у периоду када је средња дневна температура ваздуха и воде виша од 18°C. Графикон који је урађен према средњим месечним температурама ваздуха показује да овај период траје просечно од 14. VI до 7. IX односно укупно 85 дана у Текији, док у истом месту период са температурама вишим од 20°C траје просечно од 12. VII до 25. VIII или у просеку 45 дана годишње.

Излетнички туризам је прилично заступљен већ при температурама ваздуха вишим од 15°C. Период са таквим температурама траје у просеку од 9. V до 25. IX односно 140 дана годишње.

За купалишно-рекреативни туризам посебно су значајне управо просечне температуре ваздуха више од 20°C, када се може очекивати и највећи број посетилаца Бердапа. Чињеница је да максималне дневне температуре које су и више од 30°C у Текији достижу око 30 дана. То би био период са максималним бројем посетилаца у рекреативне сврхе. Истина је да се који пут у Бердапу и усред лета могу појавити прилично ниске температуре ваздуха, што може да се испољи лоше на број туриста који су имали намеру да се у Бердапу дуже задрже.

Влажност ваздуха, облачност и магла. — Релативна влажност ваздуха је веома значајни биоклиматски елемент. Она се посматра не изоловано већ са заједничким деловањем са температуром ваздуха. Наиме, ако је висока температура ваздуха, а релативна влажност велика, човек има осећај оморине, а у извесним случајевима и осећај неподношљиве топлоте. Велика релативна влажност отежава знојење организма, а тиме и излучивање топлоте, што изазива повишење температуре и у здравом организму. Најповољнији услови за живот и рад човека су у времену без ветра ако је температура ваздуха 20°C а релативна влажност 60°C. Такви услови се у природи ретко сусрећу (најприближнији су у Ници), па не треба очекивати да ће бити тако чести и у подручју Бердапа.

Табела 5. Годишњи ток релативне влажности за период 1955—62.

Место	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Велико Градиште	82	81	73	69	73	72	71	69	69	74	81	84	75
Текија	86	83	79	73	75	75	73	70	72	80	84	86	78
Неготин	82	78	75	68	68	65	62	62	66	77	84	84	73

На основу података о годишњем току релативне влажности у Бердапу (табела 5) може се очекивати да ће Бердапско језеро повећати проценат релативне влажности у упоређењу са подацима ове табеле; међутим, како ће Бердапско језеро онизити мало температуру ваздуха, то ће биоклиматски осећај људи под утицајем температуре и релативне влажности ваздуха, по свој прилици бити нешто повољнији него до сада.

Табела 6. Годишњи ток облачности за период 1955—1962. године (15, 20)

Место	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
В. Градиште	7,2	7,2	6,9	6,4	6,4	5,7	4,8	3,9	4,2	5,0	7,7	7,7	6,1
Текија	7,3	7,1	7,1	6,3	5,9	5,3	4,3	3,5	4,3	6,1	8,1	7,5	6,1
Неготин	6,8	6,7	6,8	6,3	6,3	5,1	3,7	3,2	4,6	5,4	7,2	7,2	5,8

Из података у табели 6 произилази да је најповољнији месец за одмор у Бердапу август, када је и најмања облачност, а потом јули и септембар.

За посетнице Бердапа који не намеравају да се купају у језеру боравак у септембру је чак и повољнији него у јулу када је већи број ведрих дана.

Магле се у Бердапу појављују доста често. Годишње њихов средњи број дана износи у Текији 30,1, а у Великом Градишту 22,8. Највише је дана са маглом у зимским месецима, када могу потрајати и више дана без прекида. Оне су значајне и у летњим данима. Тада су

то радијационе магле које настају испаравањем топлије воде у хладном ваздуху у раним јутарњим часовима. Оне настају већ око 9—10 часова, када сунце обасја котлине и присојне стране у клисурама.

Табела 7. Средњи број ведрих дана за период 1955/62. (15, 20)

Место	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Велико Градиште	2,9	1,5	3,1	3,1	2,5	2,9	7,3	10,9	9,1	8,0	1,5	1,5	54,3
Текија	1,5	0,8	3,1	4,5	3,7	4,8	7,8	11,5	9,5	2,3	1,0	1,0	51,5
Неготин	3,1	3,1	3,6	4,3	3,8	3,8	9,5	13,6	10,2	7,3	1,5	2,7	66,5

Карактеристично је за летње магле у Бердапу да се издигну изнад нивоа воде око 20 метара и да се на тој висини задрже по сат-два. То не смета пловидби која се тада обавља као кроз какав тунел. Иако је за туристе на бродовима оваква пловидба понекад и интересантна, јер се не суореће на другим рекама Европе, ипак је због хладноће која се том приликом појављује, мали број људи који се задржавају на палуби.

Морфолошки услови наше стране Бердапске клисуре са претежном експозицијом падина према северу истичу да је осунчавање у Бердапу прилично неповољно. Релативно велика облачност и појава магли скраћују период осунчавања, па се при ложирању туристичких објеката и насеља на нашој страни реке о овим чињеницама мора обратити посебна стручна пажња. Ово, утолико више, што су речне терасе у оутескама прилично узане, често без воде, па с тога непогодне за ложирање туристичких објеката. Објекти у котлинама, које леже на мањим висинама, биће више изложени маглама, али управо због тога што се налазе на теренима који не оскудевају у води, они се без обзира на ову чињеницу морају тамо градити.

Плувиометријски режим. — Подручје Бердапа које је по надморским висинама више од суседних западних и источних крајева, има већу количину падавина од њих. Тако, на пример, средња годишња висина падавина у Браничеву износи око 650 мм, а у Крајинском кључу око 700 мм. На планинама изнад Бердапа годишња висина падавина је знатно већа — максимална је на метеоролошкој станици Трајанова табла (967 мм). У табели 8 дат је преглед средњих месечних висина падавина за девет кишомernih станица у подручју Бердапа.

Максимум падавина појављује се у два месеца: први је у мају или јуну, а други у већини станица у новембру. Минимум падавина појављује се у фебруару или марту а потом у септембру.

Пролећне и ране летње кише, које народ према празницима назива „ускршње“, „бурђевске“ и „тројичке“ имају велики привредни значај за биљне културе. Међутим, ако се ове падавине излуче са већим интензитетом, утичу на образовање бујица које причињавају различне штете наносима на обрадивим површинама. У време киша са

већим интензитетом, а нарочито при провалама облака, носе велике количине наноса — облутака, шљунка и теока, од чега се састоје њихове плавине на обали Дунава. Неке од ових плавина чак потискују Дунав према левој обали, иако су оне настале ерозијом у сливу потока, чије су дужине краће од 10 км.

Табела 8. Средње месечне висине падавина у мм за период 1925 — 1960. (15, 22).

Станица	Година	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	IX	XII
Голубац	617	43	44	35	53	72	70	58	56	43	50	57	46
Добра	703	47	41	43	62	85	83	60	60	47	60	57	58
Бољетин	725	50	52	48	58	88	83	61	66	33	51	64	71
Доњи Милановац	684	55	51	47	56	77	66	51	48	37	64	64	66
Мироч	652	37	35	31	65	64	75	41	46	36	66	86	68
Трајанова Табла	967	90	71	60	74	110	106	40	63	55	96	97	84
Текија	809	66	57	51	68	86	92	49	48	42	69	97	84
Сип	662	49	49	46	61	84	76	30	43	34	50	70	63
Кладово	692	50	55	47	58	82	77	46	40	49	62	78	69
Турн-Северин	661	49	42	43	54	73	72	46	45	45	46	69	57

Са туристичког гледишта није важна месечна количина падавина, чак иако је велика, него је важан број дана са падавинама. У Доњем Милановцу тај број износи годишње 81,4, при чему се максимум појављује у мају са 11 кишних дана. Најмањи број кишних дана у истом насељу је у септембру — 4,7, а потом у августу — 5,0. Са овог становишта произилази да је за туристе, поготову излетнике, у Бердапу најповољнији месец септембар а потом август.

На основу изложених карактеристика климатских елемената у Бердапу можемо констатовати:

1. Термички режим је погодан за рекреацију туриста од јуна до септембра.

2. Годишњи ток релативне влажности, облачност и магле, показују најмање вредности од јуна до септембра, па је у овом времену, с тог становишта погодније за боравак туриста.

3. Плувиометријски режим, мада у летњим месецима има падавина изнад месечног просека, такође је погодан за боравак туриста, јер се ове падавине излучују претежно пљусковито, што потврђује број падавинских дана.

Према томе, клима у подручју Бердапа је погодна за све врсте туризма: излетнички, викенд, екскурзиони, транзитни и резиденцијални.

Климатске промене под утицајем Бердапског језера. — У досадашњим климатским условима боравак у Бердапској клисури пружао је посетиоцима у току дана осећај угодне тоpline, а у току вечерњих

часова и ноћи осећај угодне свежине. Ови услови неће се битније променити ни под утицајем нових микроклиматских прилика, формираних деловањем водених маса Бердапског језера. Може се очекивати само извесна стабилност микроклиматских услова, што ће се повољно одразити на биоклиматске осећаје посетилаца Бердапа.

Ипак са гледишта научних основа за развој рекреативног и летничког туризма на обалама Бердапског језера, било би неопходно потребно да се бар у Лупковској котлини, Доњомилановачкој котлини и у Малом Казану поставе метеоролошке станице, чији би резултати осматрања пружили неоцењиве користи за даља климатска проучавања Бердапа за потребе туризма.

Несумњиво је да ће Бердапско језеро делимично утицати на промену релативне влажности ваздуха у смислу њеног повећања, али у сваком случају неће доћи до појаве осећаја оморине, захваљујући струјањима ваздуха кроз Клисуру и са оближњих планинских падина.

4. Вегетација — шуме у Бердапу

Бердапска клисура са својим ужим подручјем представља изразито шумски регион, у којем се шумске заједнице спонтано обнављају и трајно одржавају. Ове шуме чине и прави мозаик, који обезбеђује естетске доживљаје широког дијапазона. Велики значај за одржавање шума у Бердапу имао је и Закон о забрани држања коза донет 1948. године, којим је процес уништавања шума задржан на овом терену, сматраним за непродуктивне површине.

У подручју Бердапа налази се 12 различитих типова шума, али највеће површине заузимају чисте брдске букове шуме, које се налазе на надморским висинама од 500—800 м, док су испод њих мешовите шуме цера (17, 171). Док букове шуме заузимају хладније падине, оријентисане ка северу а делимично и истоку, дотле су мешовите шуме цера углавном на топлим падинама, у долиницама притока Дунава оријентисаним ка југу и западу. Остали типови шума заузимају знатно мање површине, па са гледишта ловног туризма немају неки већи значај. Изузетак чини шибљак јоргована, који даје посебан колорит клисури у време његовог расцветавања крајем априла и у мају.

Особито су простране букове шуме на Мирочу, и на северном Кучају. У њима се могу наћи многа стабла букве висока до 20 м па и више и са пречницима до 90 цм, мада је због ранијег нерационалног газдовања шумама она на појединим местима била скоро потпуно уништена, па су сада на таквим површинама млађе брдске букове шуме са стаблима високим просечно 7—10 м (18, 6). У близини сеоских насеља и око путева шуме су биле практично уништене, због чега се на тим теренима развила интензивна ерозија. У долини реке Велике

Свиње има местимично јаруга дубоких по 7—8 м, док се сличне могу видети у Оршавској котлини поред асфалтног пута.

Из литературе (19, 143) је познато да је читаво Ђердапско подручје у прошлomu веку било покривено огромним шумама које су покривале простор преко 100.000 ха. У овим шумама било је обиље племените дивљачи. У Доњем Милановцу је током XIX века постојала чак и кланица за јеленску дивљач, а јеленски рогови из тог доба могу се и сада наћи у неким кућама Доњег Милановца.

Сведене на мале површине шуме у Ђердапском подручју имају сада исте врсте дивљачи али у знатно мањем броју. Шумско газдинство из Зајечара успело је својим настојањима да се увећа број племенитих дивљачи, па су шуме Ђердапског подручја значајна ловишта срна, јелена и дивљих свиња, које ће још више привлачити ловце у овај крај наше земље.

Посебну занимљивост за туристе представљаће и посета ловним резерватима „Штрабац“ и „Златица“. Прво обухвата површину од 20.000 ха и има прилично срна, дивљих свиња и зечева. Друго ловиште обухвата простране шуме од Доњег Милановца и Бољетина до Мајданпека. Цео овај терен, прилично дисециран, има погодне услове за развој дивљих свиња због чега их овде има највише. Поред њих, у овом резервату има много зечева, а после насељавања јелена, које је учињено пре десетак година, повећао се и њихов број (19, 163).

Нешто даље од Бердапа је и ловиште „Дели Јован“. Оно је удаљено из правца Доњег Милановца скоро 30 км. Обухвата површину од приближно 2000 ха, а поред племените дивљачи има доста и јаребица, шаљка и фазана (19, 163). Захваљујући обимним радовима Шумског газдинства из Зајечара на уређењу поменутих ловишта и резервата, оправци путева и ловачких стаза, може се рачунати да ће шуме у подручју Бердапа представљати још већи значај за његову туристичку привреду. У циљу даљег развоја ловног туризма а нарочито за иностране туристе-ловце, треба издвојити изванредан број, за ту сврху погодних ловишта, првенствено оних са повољним приступом, добрим смештајем и према фонду дивљачи по врстама и високе трофејне вредности, како би постао важан фактор за стицање девизног прилива.

Посебан значај имају шуме у Ђердапском подручју и за излетнички туризам, који би се развијао из појединих насеља у Бердапу.

Својеврсну атракцију представља посебан колорит који клисури даје расцветани јоргован, особито у Великом Казану и Госпођином виру. Тамо се налазе чисте шуме јоргована које покривају делове падина па оне, посматране са Дунава, крајем априла и почетком маја, имају светлоплаву боју, док се у ваздуху осећа карактеристични мирис цветова ове биљке.

Ђердапска Клисура је по свом колориту привлачна и у јесен, када се на њеним падинама виде разнолике боје лишћа — од жуте и зелене па до тамно црвене.

Табела 9. Табеларни преглед 11 предложених резервата у Берданској клисури.

Назив резервата	Површина у ха	Објекти заштите
Голубачки град	10	Меморијални природни споменик и комплекс биљних заједница: букве, ораха, грабића, храстова, јоргована, итд.
Јеленске стене	60	Разноврсна, сложена и мозаички измешана вегетација различитог типа на стрмим и кречњачким теренима.
Босман — Госпоћин вир	120	Очувана реликтна флора и вегетација, Геолошко налазиште значајне мезозојске, лианске фауне.
Чока Њалта са Песачом	160	Веће површине су под макленом, јоргованом, мечијом леском и др. Најбогатији резерват реликитним врстама и заједницама мешовитог и богатог састава.
Лепенски Вир	35	Посебан значај — како са археолошке тачке гледишта као изванредно налазиште прастаре културе неолитског човека, тако и са природњачке.
Гребен — Бољетинско брадо	60	Природни споменик геолошко-геоморфолошког карактера. Велики број јурско-кредних фосила. Чувен у свету. Кањон Бољетинске реке. — 20 ха „Мали колорадо“ Бердапа. Разнобојни геолошки слојеви јако извијене боре пирамиде и други геоморфолошки облици. Ендемичне и реликтне биљне врсте. Најзанимљивији локалитет.
Велики Штрбац (Казани)	750	Најинтересантнији. Највећи део под ловним резерватом. Разноврсне биљне заједнице. Мечија леска, тиса, шимширика, маклен, руј, златна папрат, јоргован, орах, јасењак и др. Ниске шуме, шибљаци. Бројне вртаче, карсне долине, разноврсни животињски свет.
Шомрда	10	Декоративна зимзелена дрвенаста врста зеленика (све реба). Мешовита шума — типа балканске букве, граба, јасена и јавора.
Каменити поток	10	Природна орахова шума са високим стаблима. Буква и орах на кречњаку.
Просторни меморијални природни споменик Трајанова табла	20	Интересантан и значајан споменик из римског периода, изграђен на једно од најживописнијих, најлепших и најдивљијих места у клисури изнад познатог Трајановог пута. Коришћење овог споменика у туристичке сврхе у што оригиналнијем амбијенту. Санација и реконструкција свих природних услова и вегетације.

Сасвим је на месту предлог Завода за заштиту природе СРС да се цело уже подручје Бердапа прогласи за национални парк због специфичних природних одлика. Посебна заштита подручја Бердапа имала би за циљ да се очувају и унапреде природне лепоте, историјски и културни споменици, биљни и животињски свет и поједини објекти природе као природне реткости и да се обезбеди рационално коришћење природе ради задовољавања рекреативних, туристичких, привредних и научних потреба радних људи.

И суседна Румунија има сличне намере. Ако се ова идеја оствари, за што постоје научне и привредне основе, национални парк Бердапа са његовим ужим подручјем обухватао би површину на обема обалама од око 165.000 ха; од тога би на југословенски део отпала површина од 82.115 ха (18, 17).

На подручју националног парка постојаће 11 природних резервата са укупном површином од 1.255 ха: Голубачки град, Јеленске ступе, Босмин, Госпобин — Вир, Чока — Њалта са Песачом, Лепенски Вер, Гребен — Бољетинско брдо, кањон Бољетинске реке, Велики Штрбац (Казани), Шомрада, Каменити поток, Меморијални природни споменик, Трајанова табла и строго заштитне шуме у најужем приобалном подручју (18, 20—25). У њима би била забрањена свака привредна делатност да би се те мале оазе очувале у свом првобитном природном стању. Ови мали резервати имали би истовремено не само туристички него и научни и педагошки значај.

Међутим, све ово не значи да је садашње стање биљног покривача са становишта туризма, задовољавајуће. Шумски фонд на атрактивним местима је неуређен и неприступачан; треба га обогатити четинарима, унети што више декоративног дрвећа и на погодан начин повезати га са травним површинама (16, 240).

Водена маса Дунава са својим изузетним звуцима и преливима, рељеф изразите снаге и лепоте, као и вегетација која се непрестано мења, чине веома импресивну и узбуђујућу целину. Оваква природна подлога даје широке оквире за развој најквалитетнијег туризма у сектору Бердапа.

5. Риболов у Бердапском сектору Дунава

Бердапски сектор Дунава познат је од давнина по крупној риби и веома развијеном риболову који је представљао важан извор прихода милановачких, текијских и кладовских аласа. У прошлом веку је чак претежни део приобалског становништва живео од риболова, док се данас овим занимањем бави само мањи број старијих људи.

Богатство и разноврсност риба представља значајну основу за упражњавање спортског риболова.

Типичне крупне рибе које се лове у Бердапу су моруна, јесетра, паструга, сим и сом (19, 106).

Највећи значај има моруна, која достиже тежину и преко 300 кгр., али су овакви примерци последњих година врло ретки. Од икре моруне, а затим од јесетре, кечига и паструга, прави се познати кладовски кавијар. Јесетра је такође позната риба која достиже тежину до 50 кгр. Сом у Бердапу прелази тежину од 100 кгр. а пре рата ловљени су поједини примерци тешки до 160 кгр. По свом укусу од мањих риба позната је кечига, која достиже тежину до 4 кгр. (26, 6).

Риба се лови мрежама, морунским удицама нанизаним на канал, на бубањ, алоф итд. (20, 129).

Претпоставља се да ће у новим условима, када на месту Бердапских брзака настану дубоке и тихе воде Бердапског језера, доћи до измене врста риба. Поставља се питање, да ли ће се, на пример, моруна прилагодити животу у језерској води, која више одговара сомју, шарану и ниско-квалитетним тзв. „белим рибама“, као што су: деверика, кесига, црвенперка, лињајк и др.

На Бердапском језеру биће заступљен све више спортоки риболов, док ће се професионални вероватно обављати у мањој мери, јер сада нема младих кадрова аласа. Садашњи аласи испољавају неверицу да ће моруне долазити у језеро. Они кажу: „Када прво јато моруна удари у трану, вртнуће се натраг као опарено и никад више риба неће кренути на ову страну... Оде све то благо ко зна куда све... Збогом, моруне, заувек“. (12).

Међутим, у Врбици и Казану већ неколико година постоји рибњајк пун рибље млађи. Чим се језеро почне пунити, у његове мирне воде биће пуштене хиљаде шаранчића, сомчића и друге „беле“ рибе. Рибарски стручњаци сматрају да ће језеро бити богатије рибом него Дунав у Бердапу пре изградње језера. Они мисле да ће у језеру бити и даље моруна, јесетри и кечиге. Кроз годину-две сазнаћемо да ли су у праву били Бердапски аласи или рибароки стручњаци.

На претходним страницама изложене су природне одлике Бердапске клисуре — јединственог феномена на целом току Дунава, чије изузетне лепоте омогућују туристичку валоризацију и привредни развој овог дела наше земље. Томе ће посебно допринети изградња Бердапског језера, који ће делимично променити претходне услове у Клисури, о чему се излаже на следећим страницама.

IV. КУЛТУРНО-ГЕОГРАФСKE ВРЕДНОСТИ КАО ТУРИСТИЧКИ ПОТЕНЦИЈАЛ У ПОДРУЧЈУ БЕРДАПА

1. Општи подаци

Када је реч о Бердапу као туристичком подручју неопходно је узети у обзир његове бројне културно-историјске вредности, етничку структуру као и карактеристике материјалне и духовне културе.

Осим лепоте пејзажа, изузетно богате вегетације и сложених геолошких профила, подручје Бердапа обилује веома значајним споме-

ницима културе који омогућују да се упозна стваралаштво становника ове клисуре од ране праисторије до најновијег доба. У овом дугом временском распону, од приближно 8000 година, овде су се смењивале бројне културе и народи.

Бердап је био матично подручје оригиналних и снажних култура (у преднеолитском и неолитском периоду), забита периферија (током бронзаног доба), нужан пролаз или склониште појединих номадских и ратничких популација (у гвоздено доба), чврста и безбедна граница у односу на варвароки свет (у време Римске Империје и ране Византије), сигурно уточиште досељених Словена и једно од упоришта наше средњовековне државе.

Почевши од улаза у Бердап, од Глопуца, па до изласка из ове клисуре, на сваком уздигнутом платоу, благој ували или истуреном гребену нижу се импозантни бедеми средњовековних утврђења, рупевине манастира, словенске метрополе, остаци римских војних логора, насеља и путева, као и бројна станишта из разних епоха праисторије.

Ова изузетна концентрација споменика из најразличитијих епоха, и то на релативно ограниченом простору, чини да Бердап данас представља својеврстан, у Европи јединствен музеј под ведрим небом (21, 3).

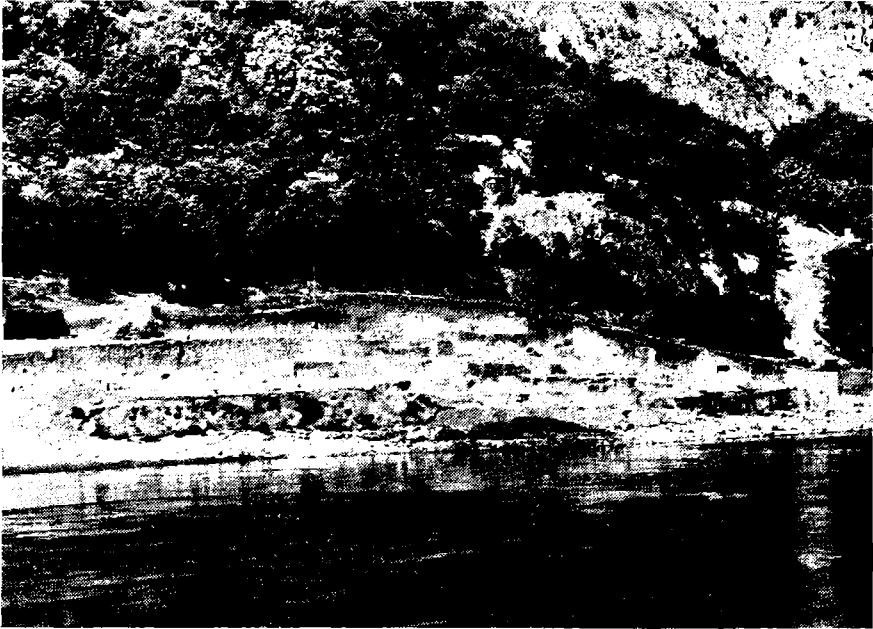
Такође су од посебног значаја за туризам у овом подручју и неки облици архитектуре, затим народна ношња која у много чему подсећа на трачку и старословенску, обичаји и веровања, што се све може, на одређени начин искористити и у туристичко-атрактивне и забавне сврхе, чему, разуме се, погодује и сам географски амбијент.

Оспособљавање и увођење аитропогених мотива у туристички промет на овом подручју значајно би допринело и повећању економских ефеката из туризма.

2. Лепенски вир

Почетак историје Бердапа обележен је чудесним облицима монументалне архитектуре и скулптуре који су откривени на Лепенском виру између 1965. и 1968. године недалеко од ушћа Бољетинске реке у Дунав. Споменици ове врсте први пут су пронађени на подручју Бердапа и немају паралела ни на европском ни на азијском континенту. На Лепенском Виру откривен је јединствени „град“ који су вероватно средином шестог миленија старе ере саградили ловци и скупљачи хране. Они су ово место континуирано настањивали преко хиљаду година и за то време су остварили најстарије форме организованог друштвеног, економског и религиозног живота у Подунављу. Архитектура Лепенског Вира је оригинална, јер је усклађена са свим специфичностима локалног пејзажа: тропезоидне основе кућа лонављају контуре потковичасте увале у којој је насеље саграђено и све грађевине ра-

споређене су на природним степенастим терасама. Стога ово насеље делује као изванредно пројектован урбанистички ансамбл који и данас импресионира размештајем објеката, хармоничним пропорцијама и радијалном мрежом комуникација. Скулптуре, које су нађене у кућама, најчешће покрај огњишта, такође немају пандана у европској праисторији: то су, најчешће, монументални „портрети” од пешчара, остварени скоро 3000 година пре сличних скулптура у Египту и Месопотамији. Стога се Лепенски Вир може сматрати *колевком монументалне и скулптуре и архитектуре*.

Сл. 5. Лепенски вир — Археолошки радови на откопавању преисторијског насеља

Измештањем изнад нивоа будућег језера и стављањем под застакљену површину која ће бити постављена на једној заравни на његовој обали, трајно ће бити сачуван овај јединствени културно-историјски споменик. Чињеница да је Лепенски Вир окружен шумом у којој расту ретки примерци терцијерне флоре, да се у његовој непосредној близини налазе сложени геолошки профили разнобојних кречњака и пешчара, као и да се наспрам њега уздиже монументална порфиритна стена изузетне лепоте, наговештава да ће се презентацијом овог најстаријег насеља Бердала посетиоцима пружити величанствени приказ у коме се културна прошлост човека повезује са чудесним облицима природе (22, 9—10).

3. Остаци других праисторијских, античких и средњовековних култура као и споменици из новијег времена

Лепенски Вир је значајан, али не и једини објекат, који би привукао туристе у ове пределе. Он је само зачетна фаза на коју се надовезују млађе културе, посебно од неолита (млађег каменог доба) до наших дана.

Из старијег неолита позната су налазишта у манастиру Падини, затим у Песачи и Кладову (16, 246).

Бронзано доба заступљено је у Жutom брду, по којем је читава једна култура добила своје име — жутобрдска — и служи у стратиграфском одређивању културног слоја уопште.

Из старијег гвозденог доба познати су локалитети: манастир Падина, Песача, Доњи Милановац, Хајдучка воденица и Бараће (23, 55—56).

Дакле, уз Лепенски Вир придружују се још друга бројна налазишта на којима се може пратити праисторија овог краја.

Густи сплет римских и византијских утврђења, војних логора, насеља и осматрачница које прате Тиберијев пут у Горњој и Трајанов пут у Доњој клисури Бердапа такође ће заувек бити потопљене широким водама Дунава. За будућност биће сачуван и видљив само један мали део Трајановог пута са Трајановом таблом који су симбол не само историјског значаја бердапског подручја за одбрану северне границе Римске Империје од варвара него и као доказ људских стваралачких снага којима су учињена приступачним и доступним беспућа Бердапа. Овај пут просечен је између 99. и 103. године кроз Казан, а његова градња обележена је натписом широким 3,57 м, и високим 1,62 м. Трајанова табла, са делом пута већ је добила ново место над нивоом будућег језера и биће приступачна како са нове магистрале тако и са Дунава, односно језера (12). Све остало — римски каструми код Чезаве, Салдума, Босмана, Бољетина, Равне, Хајдучке воденице и Сипа, остаци римске Трансиерне (Текије) и Талиате (Велики Градац код Доњег Милановца) — остаће једино забележено у бројним научним публикацијама и сачувано у макетама које ће, свакако, наћи одговарајуће место у витринама Музеја Бердапа.

Посебну пажњу из раног средњег века привлаче локалитети у Кладову, затим остаци насеља Пожежена, као и црква у Равни, Доњем Милановцу, Хајдучкој воденици и Текији (23, 58).

Средњовековни Голубац се први пут помиње у XIV веку. Био је један од најзначајнијих дунавских утврђења средњевековне Србије, и остао је запоседнут и касније, све до повлачења Турака. Град је подигнут на стенама које се окомито дижу из Дунава, а састоји се од камених бедема и кула, које прате конфигурацију терена (24, 95—97). То је свакако један од најсликовитијих средњевековних наших градова, који ће добити заслужену туристичку валоризацију тек када буде укључен у споменички фонд Бердапа.

Позни средњи век веома је скроман по културном наслеђу у односу на претходне епохе. Али, ипак, има извесних споменика и из тог периода. На пример, Кладово је као насеље поменуто 1689. године, јер је у њему ухваћен „и бачен у затвор” самозвани гроф Борбе Бранковић”, који је своје порекло изводио из деспотске породице Бранковића. Недалеко од Кладова је и манастир Вратна, који потиче још из XIV века, чија околина представља иначе и природну и културну атракцију, подразумевајући ту познате природне капије пред овим манастиром.

Сл. 6. Трајанова табла са делом Трајановог пута на доњем делу Малог Казана.

Из турског периода, поред познатог Ада-Калеа (данас на територији Румуније), које ће се наћи на дну будућег језера, вредан пажње је Фетислам, град који је подигнут на остацима римске и средњовековне тврђаве, а кога је према запису на граду, преуредио и обновио 1451. године Мехмед паша Соколовић (19, 77).

Међу старијим насељима из каснијег периода вредна су помена Текија и Доњи Милановац. У Текији су Турци 1788. године ухватили и набили на колац Кочу Анбелковића, вођу једног устанка у Србији познатог под именом „Кочина крајина”, са 60 његових другова, којима је подигнут споменик. Доњи Милановац је основан 1832. године, као једно од најстаријих планински грађених насеља у обновљеној Србији. Ово насеље је имало такву судбину да се већ по други пут измешта.

Првобитно насеље је било на Поречкој Ади, на којој су сачуване рушевине старе цркве. Данашњу цркву у Доњем Милановцу подигао је велики добротвор капетан Миша Анастасијевић (19, 31). Истина, сви ови објекти ће доћи под воду.

4. Етнографски мотиви и фолклор

Пре свега треба упозорити да је састав становништва у овом подручју веома занимљив. Основни слој становништва са преко 50% чине досељеници из некадашњих косовских области. Са њима се преплићу Влаши, делимично румунизирано и у много чему, нарочито у обичајима и ношњи, архаично становништво. Најзад, специфична је оаза Црногораца који су се пре готово век и по населили по падинама Мироча, организовали насеље Петрово Село и наставили живот у њему изоловано од суседних Влаха и Косоваца. Свака од ових група сачувала је извесне своје специфичности веома живе и у наше време (28, 198).

На пример, у народној ношњи овога подручја очувана су три доста архаична типа, која су се задржала и до наших дана. Ако се упореди данашња ношња становништва влашке говорне групе са оном представљеном на рељефу са Трајановог стуба у Риму, на коме су приказани Дачани, увидеће се да има невероватних подударности. На пример, шубара јајастог облика је идентична, кожни хаљеци такође. Кукуљица (капуљача) за главу истог је облика као и код старих Дачана. Задржане су код сточара и шкорње, врста пастирских чизама сличних савременим рибарским. Међутим, чакшире су старог словенског кроја као и вунена материја (сукно) од кога се израђују.

Слично је и са Косовцима досељеним у XVII веку. Многи хаљеци донети из матице, са Косова, овде у периферним областима сачувани су и до наших дана.

Становници Петрова Села, црногорске оазе на Мирочу, често се у Текији и Кладову, о празничним и пазарним данима, могу видети у свечаној „црногорској“ ношњи његошевског типа.

У погледу типа насеља карактеристично је напоменути да у овој области преовлађују тзв. насеља салашког варијетета, специфичан вид сезонских насеља, на којима се живот одвија у периоду туристичке сезоне, па је и то један од елемената, који би, у измењеним условима, могао привући пажњу туриста. Слично је и са бачијама, специфичном народном институцијом сточара, веома живом у овоме крају.

Чак се и у привреди овога краја, у којој је сачувано много архаичних црта, извесни елементи могу искористити и у туристичке атрактивне сврхе. Пре свега, богата народна радиност веома је повољна за ту прилику јер је на овом подручју развијена израда укуских предмета од земље, дрвета, коже, биљних влакана и плетери. С друге стране, класичан начин рибарења, специфичан за Ђердапско подручје, о коме је писао Михајло Петровић, је веома привалчна врста забаве.

Рибу лове рукама (на планинским поточићима), остима, мрежама троугластог облика, које се убрајају у најстарији рибарски прибор, па и кошевима исплетеним од прућа (26, 6).

У лову се очувало, такође, доста архаичности. На пример, развијен је лов „на јаме” за крупну дивљач, затим вучја затра (двоструки тор) са живим мамцем у средини (јапње, јаре) који својом дреком привлачи зверку, затим замке за лисице, колективне хајке на дивње свиње и вукове, и друго.

Сл. 7. Панорама централног дела острва Ада-Кале са џамијом која указује на муслиманско становништво испрва. Поред обале виде се зидине некадашњег утврђења.

У архитектонском погледу, поред бурдеља — земунца, који и данас служе за смештај зимнице (кромпир, јабуке, кунтус), пажњу привлаче „уљајске” (колибе), које су раније служиле за становање, а данас су то, мање-више, помоћне привредне зграде.

Куће су у архитектонском погледу разноврсне. Најархаичнија је кућа брвнара са каменим подзидом (25, 22—23). Други облик чине кованице, на којима су бочни диреци олетвани и омалтерисани, и најзад, „моравке” на којима се осећају примесе војвођанске архитектуре, са тремом или без њега, са покривеним димњацима и декоративним аркадама.

Најзад, посебну туристичку атракцију чине народни обичаји, чијом би се импровизацијом могао привући знатан број туриста.

Познати су недељни пазари, затим годишњи вашари, који се у одређене дане одржавају с пролећа, током лета и у рану јесен, код појединих варошких насеља. Скоро сви тзв. годишњи празници (Бурбевдан, Спасовдан, Ивандан, Петровдан, Илиндан и други) су дани у којима се на одређеном месту сакупљају становници из шире и даље околине и то у живописним народним ношњама, са нискама дуката код жена и девојака, које су се у овим крајевима доста добро очувале. Истовремено, то је врста самоникле, самоиницијативне манифестације богатог музичког, песничког и играчког стваралаштва на којима се појављују и извесне локалне аматерске фолклорне групе. На пример, у оваквим колима и данас се јавно, у одређено време, скида црпина и на тај начин престаје жаљење за покојником.

Од колективних ритуалних обреда у туристичке сврхе могле би се веома лепо искористити тзв. духовске русале (жене које падају у транс), затим разни облици помана (култ покојнику и његово јавно жаљење уз музику и песме), праћених поворком свирача и играча затим привег — ритуално паљење сеоских ватри, у којима учествују сви становници одређеног насеља, и друго.

У градским насељима познате су, па се и данас одржавају, извесне свечаности, везане за поједине врсте занимања. Веома је архаично тзв. „рибарско коло” које су рибари одређеног дана изводили у Текији уз свирку и песму специфичне садржине, у којем се на веома атрактиван начин приказује мукотрпни живот рибара и дочарава срећан улов (27, 78). Ова манифестација могла би се искористити и у туристичке сврхе, као што се са сличним стварима већ чини на другим странама („жрап” на Љубљаници, на пример).

Култ покојника заузима посебно место у религији ових крајева, посебно код влашке говорне групе. Отуда су развијени обичаји давања даћа још за живота, затим разне врсте подушја на гробљима, украсеним надгробним споменицима изванредне лепоте.

Дакле, узето у целини, Бердапско подручје представља и у културном погледу значајну област у којој се, живље него у било ком другом нашем крају, прошлост преплиће са савременошћу, у којој народна радиност и народно стваралаштво уопште долази до свог пуног израза. Користећи ту богату народну уметничку традицију, на овом подручју је могуће, без тешкоћа, организовати разноврсне и веома атрактивне приредбе, како у нашим, тако и у румунским насељима, са узајамним гостовањем група. Ове приредбе и народно стваралаштво имаће своју пуну туристичку валоризацију, под условом њиховог адекватног прилагођавања туристичком промету и уз далеко ефикасније информисање јавности о њима.

У градским центрима на обема обалама Бердапског језера требало би предвидети гостовање како наших тако и румунских фолклорних група. На тај начин поред зближавања било би омогућено и туристима да упознају заиста вредне елементе фолклора ових станов-

ника, које је због лоших комуникација и слабог мешања, задржало многе елементе архаичности, тако ретке на нашем континенту.

Традиционалне приредбе треба организовати сваке године у исто време, рекламирати их и унети у календар туристичких приредби и манифестација Југославије коју публикује сваке године ТСЈ.

5. Измештај насеља која ће бити потопљена и њихов нови положај

Бердапско језеро потопиће десетак сеоских и три градска насеља, од којих два: Доњи Милановац и Текија на нашој и Оршава на румунској страни. Око 25.000 становника било је приморано да напусти своје домове, међу којима је око 10.000 и грађана. Већина њих се населила у новим домовима, саграђеним од исплаћене оштете за потопљене њиве, воћњаке и своје домове. У септембру, 1969. године било је већ више од половине порушених кућа у овим насељима, тако да су извесни њихови делови подсећали на последице разорног земљотреса или бомбардовања.

Сл. 8. Доњи Милановац. Поглед на насеље пре његовог измештања на нови положај.

На нашој обали потапају се села: Сип, Мало и Велико Голубиње и Мосна као и варошица Текија и Доњи Милановац, а делимично се-

ло Добра, Брњица, Усије и варошица Голубац. Да не би цео сектор Бердапа на нашој страни остао без насеља, на погодним топографским местима саграђене су куће за становање потоњених села и варошица (16, 271).

„Целокупни перспективни, привредни и друштвени развој Бердапа, тј. даља валоризација његових потенцијала представља постојање одређених насеља као пуњкова и носилаца тог развоја”. (29 60). Таква су насеља Доњи Милановац у Доњомилановачкој котлини и Текија у Оршавској котлини. Обе варошице имају у својој гравитационој зони мања сеоска насеља која ће се и убудуће оријентисати на њих

Сл. 9. Доњи Милановац — ново насеље.

Нови Доњи Милановац саграђен је 4 км низводно од ранијег насеља, ближе ушћу Поречке реке (19, 31). Насеље је грађено по новој урбанистичкој концепцији и задржава искључиво градоки карактер. Поред стамбених зграда, међу којима, преовлађују приземне и једносратне, саграђене су и зграде друштвеног стандарда са савременим захтевима према њиховој делатности. Такве су пре свега у новом Доњем Милановцу: биоскоп, осмогодишња и стручна школа, дом здравља, општа болница, апотека итд. као и рецептивни капацитети: мотел и велики хотел.

Један део становништва Доњег Милановца, који се бавио земљорадњом и наставља да се бави овим занимањем, настанио се у новом насељу у долини Поречке реке у близини села Топонице. Ту се пресељило и део становника из Малог и Великог Голубиња и Мосне.

Нова Текија се гради интензивно од почетка 1968. године, а већ септембра 1969. године у њој је живело више од половине становништва старе Текије. Када се потпуно сагради нова Текија ће имати преко 300 зграда. По својој величини и савремености посебно се издваја нова осмогодишња школа, дом културе са биоскопом, омладински дом, мотел „Трајанов пут“, туристички биро и други објекти. На захтев грађана саграђена је и нова црква по угледу на стару. Већина зграда је у приватној породичној својини док је мањи број једноспратних зграда својина 294 породице. Има и великих приватних зграда грађених управо за пријем гостију, јер се многи текијци спремају да услугама туризма нађу нов извор прихода па и потпуно ново за послење.

Сл. 10. Панорама Нове Текије (у првом плану), старе Текије (у средини) и Оршаве поред леве обале. Десно на слици изнад торња текијске цркве види се ушће реке Черне. Иза брда изнад Оршаве је неколико кућа у новој Оршави.

Село Сип, које је лежало у равници поред Дунава 1,5 км. узводно од бране, већ средином септембра 1969. године било је потпуно напуштено, зграде порушене а воћњаци посечени. Нови Сип, измештен је на дунавској тераси од 90 м релативне висине, ближе брани.

Домаћинства у насељима чији су нижи делови потопљени саградила су нове зграде на нешто вишем терену. Она рачунају на извештан доходак од туристичких услуга. Због тога су куће грађене тако да имају и једну или две просторије које ће издавати туристима. Таквих зграда има највише у селу Добри и Голупцу.

V. ДОСАДАШЊИ РАЗВОЈ ТУРИЗМА У БЕРДАПУ

1. Важнија туристичка места

Бердапска клисура због својих природних лепота привлачила је многе туристе. Због недостатка смештајних капацитета, туристи су углавном пролазили кроз Клисуру, без задржавања односно ноћивања, тако да је углавном доминирао излетнички туризам. Излетничком туризму доприносили су углавном велики путнички бродови, као што су били: „Београд“ и „Загреб“ који су располагали са око 40 двокреветних кабина, ресторанима и салонима. На овим бродовима, поред наших туриста и путника нису били ретки ни туристи из Западне Европе.

У предатном туристичком промету као мањи туристички центри били су познати само Доњи Милановац и Кладово, највећа тадашња пристаништа на Дунаву у сектору Бердапа. Ова места располагала су лепим плажама, а гости су становали у мањим кафаницама какве имају и сада села у овом крају. Пансион се могао добити за 15—20 ондашњих динара. Пред Други светски рат њима се придружио и Голубац, који је такође имао лепу плажу и исто тако јефтин смештај. Страних гостију у тим местима у предатном периоду изгледа да није било.

Пре него што дамо анализу садашњег туристичког промета у Бердапу, осврнућемо се на најкраће карактеристике поменутих насеља.

Голубац — представља малу варошицу смештену пред улазом у Бердапску клисуру на благо нагнутој заравни. Насеље има углавном приземне зграде, неколико малих продавница, хотел „Ц“ категорије „Голубачки град“ са 16 соба и 30 лежаја у власништву хотелског предузећа „Москва“ из Београда.

У топлим летњим данима пријатно је одмарање у парку крај Дунава. С обзиром да је насеље мало, да има веома ограничене капацитете, нормално је, што има и најмањи промет туриста.

Доњи Милановац је лепа варошица у истоименој котлини. Насеље је првобитно било саграђено на острву Пореч, тако се и звало, а касније, 1832, премештено на обалу Дунава. У време владавине Кнеза Милоша оно је представљало центар Српске трговачке флоте на Дунаву. Назив је добило по имену старијег Милошевог сина Милана, брата Кнеза Михајла.

За смештај туриста у Доњем Милановцу је постојао мањи хотел „А“ категорије, а последњих година и радничко одмаралиште рудара

из Мајданпека. Хотел је располагао са 13 соба и 33 лежаја а радничко одмаралиште са 11 соба и 22 лежаја.

Текија је смештена у алувијалној равни у Оршавској котлини, на прилично ниском терену, тако да је повремено Дунав плавио. Од смештајних капацитета она је имала до сада две мање кафане са собама за преноћиште. Угледнији гости одседали су у лепој згради Бердапске речне управе, снабдевене савременим комфором.

У Текији није вођена никаква статистика промета туриста, јер је већина посетилаца овог насеља била углавном пословно везана за рад Бердапске речне управе.

Кладово, лежи низводно он Сипске клисуре. Најстарије насеље основали су Римљани поред моста који је низводније од садашњег насеља спајао обале Дунава. Од тог моста остало је само неколико камених стубова делимично порушених (19, 43).

Овде су живели Турци оставивши узводно од града велику тврђаву „Фетислам“ („заштита ислама“).

Садашње Кладово обухвата површину од преко 5 ха, има широке улице које се секу под правим углом и многе нове зграде, вишеспратнице опремљене свим што је неопходно за савремено становање. У овим зградама настањени су градитељи Бердапске хидроелектране са својим породицама.

Од смештајних капацитета истичу се хотел „Бердап“ Б категорије, отворен маја 1966. године са 50 соба и 85 лежаја. Од тада се број лежајева који нуди приватни сектор смањило од 21 собе са 39 лежаја у 1966. години на пет соба са 10 лежајева у 1969. години.

2. Број посетилаца и њихових ноћења последњих пет година

Туристички промет у подручју Бердапа за последњих пет година доживљава извештан просперитет. О томе нам говоре подаци приказани у табели 10.

Табела 10. Кретање туристичког промета у подручју Бердапа од 1965 — 1969. године

	Број		Разни индекси		Ланчани индекси		Дужина боравка у данима
	туристи	ноћења	туристи	ноћења	туристи	ноћења	
1965	3997	6556	100	100	1,64
1966	7622	12558	190	192	190	192	1,65
1967	9090	14207	227	217	119	113	1,56
1968	9609	14189	241	216	126	100	1,48
1969	12578	18492	315	282	131	130	1,47

Анализом података из табеле бр. 10 долазимо до следећих закључака:

У 1965. години као базној години, у овом подручју регистровано је 3977 туриста и 6556 ноћења. Већ следеће године, 1966, тај број се скоро удвостручио, односно 1966. године ово подручје посетило је 7622 туриста који су остварили 12.558 ноћења. За следеће три године туристички промет је растао нешто спорије па ипак 1969. године био је три пута већи него 1965. године. Број туриста у овом периоду увећавао се стопом од 33,0%, а број ноћења 29,5%.

Разлоге овако великог повећања туристичког промета у овом подручју свакако треба тражити и у модернизацији саобраћајних веза, нових саобраћајних средстава (хидроглицер) и радова на Бердапској хидроелектрани.

Увођење бољих саобраћајних копнених (асфалтирање путева на највећем броју деоница) и водених веза (већи број путовања брзим хидроглицерима типа „Ракета“) допринело је с једне стране повећању туристичког промета, а с друге стране блажем смањењу просечне дужине боравка туриста. Тако, на пример, 1966. године просечна дужина боравка у Бердапу кретала се негде око 1,7 дана, 1967. око 1,6, а 1968. и 1969. око 1,5 дана.

Једно од најразвијенијих туристичких места у подручју Бердапа свакако је Кладово. О томе сведоче и следећи подаци:

Табела 11. Број посетилаца и ноћења у Кладову

	Број туриста				
	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Укупно	1778	2943	4986	6183	8938
Домаћи	1475	2601	4666	5704	8385
Страни	303	342	320	479	553
	Ноћења				
	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Укупно	2554	6605	8030	9150	13204
Домаћи	2178	4267	7206	8348	11183
Страни	376	1338	824	802	2021

Из табеле видимо да је 1965. године било укупно 1778 туриста који су остварили 2554 ноћења. Међутим, 1967. године укупан број туриста већ се попео на 4986 а број ноћења 8030. Као што видимо број туриста се готово удвостручио, док је број ноћења био три пута већи него 1965. године. А 1969. године у Кладову је регистровано 8938 туриста и остварено 13.204 ноћења. Упоређујући ове податке са 1965. годином констатујемо да се у овом петогодишњем периоду промет повећао за пет пута.

На повећање броја гостију у Кладову учествују и пословни људи, који долазе у великом броју на градилиште хидроелектране из

свих крајева Југославије и највећим делом баш они заузимају претежни део капацитета хотела „Бердап”.

У структури туриста и њихових ноћења доминирају домаћи гости. Тако је од укупног броја туриста у 1965. години 82,7% отпало на домаће госте; 1966. године 88,8%, 1967. године 93,6%; 1968. године 92,3% а 1969. године 93,8%.

Ови подаци нам истовремено указују на слабо развијен инострани туризам. У структури туриста 1969. године он су чинили само 6,2%; нешто веће је било њихово учешће у броју ноћења 15,5%. Па ипак постоји позитивна тенденција — константно повећање промета иностраних туриста у овом месту. Тако, на пример, у Кладову је 1965. године било остварено 376 ноћења иностраних туриста, следеће године већ 1338, а 1969. године страни гости су остварили око 2020 ноћења.

Друго место по величини оствареног туристичког промета у овом подручју је Доњи Милановац.

Табела 12. Број посетилаца и ноћења у Доњем Милановцу

	Број туриста				
	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Укупно	1673	3926	3272	2560	2457
Домаћи	1656	3917	3248	3524	2429
Страни	17	0	24	36	28

	Број ноћења				
	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Укупно	2572	5126	4041	3125	3243
Домаћи	2542	5103	4011	3075	3196
Страни	30	23	30	50	47

Из табеле се види да је 1965. године било регистровано 1673 туриста који су остварили 2572 ноћења. Наредне године, међутим, број туриста је већ порастао на 3926 (скоро 2,5 пута више него 1965. године) а број ноћења на 5126 (два пута више). Међутим, од те године промет почиње полако да опада тако да је 1969. године у овом месту било 2457 туриста и 3243 ноћења. Узрок опадању броја туриста и ноћивања је услед измештања насеља на садашњи његов положај, те је у периоду изградње дошло до застоја у развоју туризма па чак и његовог назадовања.

Голубац бележи нешто мањи промет посетилаца, али постоји стална тенденција повећавања дужине боравка туриста. При томе се мисли првенствено на домаће госте, пошто су страни заступљени са безначајним процентом.

Табела 13. Број посетилаца и ноћења у Голуцу

	Број туриста				
	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Укупно	546	753	832	866	1183
Домаћи	520	744	813	846	1167
Страни	26	9	19	20	16

	Број ноћења				
	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.
Укупно	1430	1827	2136	1914	2045
Домаћи	1378	1812	2085	1864	2025
Страни	52	15	51	50	20

3. Сезонске карактеристике

За разлику од неких туристичких регија, на пример, приморских, у подручју Бердапа туризам се одвија скоро током целе године. То нам најбоље показују подаци у следећој табели:

Табела 14. Број ноћења туриста по месецима у %

	1965.		1969.	
	ноћења	%	ноћења	%
I	304	4,6	508	2,8
II	197	3,0	697	3,8
III	271	4,1	1123	6,1
IV	506	7,7	1431	7,7
V	703	10,6	2127	11,5
VI	477	7,3	2045	11,1
VII	587	9,0	2138	11,5
VIII	1028	15,7	2101	11,4
IX	884	13,4	1841	9,9
X	610	9,3	1945	10,5
XI	578	8,9	1513	8,2
XII	421	6,4	1022	5,5
Свега	6566	100	18492	100

Анализирајући податке из таб. 14. констатујемо да је 1965. године од укупног броја ноћења туриста 32,0% регистровано у летњем периоду (јун, јул, август); 31,6% у јесењем периоду (септембар, октобар, новембар); 22,4% у пролетњем (март, април, мај) и 14,0% у зимском (децембар, јануар, фебруар).

Као што видимо промет је готово равномерно распоређен у свим годишњим добима. Нешто мало мањи је током зимског периода. Ово није изненађујући податак, јер је зими због лоших комуникација (завејани путеви у Источној Србији и лед на Дунаву) тешко доћи у Кладово и Доњи Милановац.

Најфреквентнији месец био је август. У том месецу остварено је 15,7% ноћења туриста, затим следи септембар са 13,4% и мај са 10,6%. Ова структура туристичког промета по месецима углавном се задржала и током наредне четири године. Тако је у 1969. години од укупног броја ноћења 34,0% остварено у летњем периоду; 28,6% у јесењем; 25,3% у пролетњем и 12,1% у зимском периоду. Највећи број ноћења остварен је у месецима: мају и јулу (по 11,5%), затим у августу (11,4%) и јуну (11,1%).

У даљој анализи даћемо приказ сезонских кретања туристичког промета у Кладову као једном од најпосећенијих туристичких места у овом подручју (од укупног броја ноћења туриста у овој регији 1960. скоро 60% отпада на Кладово).

Табела 15. Број ноћења туриста у Кладову по месецима у %

	1965.		1968.	
	ноћења	%	ноћења	%
I	132	5,2	363	2,7
II	36	1,4	473	3,6
III	90	3,5	860	6,5
IV	276	10,5	982	7,4
V	369	14,5	1695	12,9
VI	197	7,7	1310	9,9
VII	226	8,8	1575	11,9
VIII	451	17,7	1412	10,7
IX	215	8,4	1144	8,7
X	124	4,8	1437	10,9
XI	315	12,3	1161	8,8
XII	132	5,2	791	6,0
	2554	100,0	13204	100,0

Анализирајући податке за Кладово дошли смо до закључка да је у овом месту 1965. године од укупног броја ноћења туриста 34,2% регистровано у летњем периоду; 28,5% у пролетњем; 25,5% у јесењем и 11,8% у зимском периоду. Као што видимо промет је готово неравномерно распоређен у свим годишњим добима, изузев зиме. Најфреквентнији месец био је август. У том месецу остварено је 17,7% ноћења туриста, затим следи мај са 14,5% и новембар са 12,3%.

Оваква структура туристичког промета по месецима углавном се задржала и током наредних четири године. Тако је у 1969. години

од укупног броја ноћења 32,5% регистровано у летњем периоду, 26,8% у пролетњем; 28,4% у јесењем и 12,3% у зимском. У овој години највећи број ноћења је остварен у мају 12,9%, затим следи јун, 11,9%, октобар 10,9% и август 10,7%.

Овакав распоред туристичког промета по месецима је веома позитиван због потпунијег искоришћавања смештајних капацитета. Данаас се све туристичке земље боре за продужење туристичке сезоне и потпунијег коришћења смештајних капацитета.

4. Смештајни капацитети

У погледу смештајних капацитета подручје Бердапа не може се похвалити неком значајнијом изградњом. Према подацима за 1969. годину у овом подручју било је 94 собе и 177 лежаја. Док индекс повећања броја ноћења туриста у 1969. години у односу на 1965. годину износи 282 (значи скоро три пута већи), докле индекс повећања броја лежаја износи само 146. Дакле, изградња смештајних капацитета није расла ни приближно истим темпом, каквим је растао туристички промет.

Табела 16. Капацитети за смештај.
Стање 31. VIII

	1965.		1966.		1967.		1968.		1969.	
	собе	лежаји	собе	лежаји	собе	лежаји	собе	лежаји	собе	лежаји
Голубац	10	30	16	30	16	30	16	30	16	30
Д. Милановац	44	52	44	52	24	55	23	52	23	52
Кладово	17	39	71	124	54	95	55	95	55	95
Укупно:	77	121	131	206	94	180	94	177	94	177

Структура смештајних капацитета је исто веома слаба, односно у целом подручју постоје само три хотела, једно радничко одмаралиште и неколико домаћинстава које издају приватне собе.

Капацитети су током године недовољно коришћени, ако имамо у виду да се промет одвија углавном током целе године. У овом подручју у 1969. години просечно годишње коришћење капацитета било је 28,6%. Нешто веће коришћење капацитета је у Кладову, у коме је просечно коришћење капацитета у 1969. години било 38% (138 дана).

5. Врсте промета

У Бердапском подручју одувек је преовлађивао излетнички туризам, било наш или инострани. Он се обављао углавном путничким и специјалним излетничким бродовима, какве је поседовало Прво ду-

навско паробродарско друштво са седиштем у Бечу, а сада их изузев Југославије, имају све остале подунавске земље. Последњих година уместо ранијих путничких бродова, саобраћај на линији Београд — Доњи Милановац — Текија — Кладово, се обавља брзим и конформним хидрокралним бродовима типа („Ракета” и „Метеор”). Путовање је удобно захваљујући авионским седиштима, добро сортираном бифеу и љубазним домаћицама, тако да највећи део наших излетника сада користи ове бродове. Њихови капацитети (4 глисера са 308 седишта) су скоро потпуно искоришћени од маја до октобра, када превезу око 52.000 путника (у 1969. години), а у осталим месецима навигационе сезоне они превозе још 6—8000 путника.

Табела 17. Број превезених путника у оба правца на релацији Београд — Кладово

1965. година	27.000 путника
1966. „	30.000 „
1967. „	30.800 „
1968. „	37.800 „
1969. „	32.300 „

Из података видимо да се из године у годину повећава промет туриста. У односу на 1965. годину број туриста се скоро удвостручио, а ако се узму у обзир и посете осталих излетничких бродова може се са сигурношћу тврдити да кроз Бердапску клисуру прође годишње Дунавом, најмање 100.000 излетника.

Карактер излетничког туризма потврђује и просечна дужина боравка у Бердапу, која се углавном смањује и износи последње, 1969. године свега 1,47 дан.

Рекреациони туризам заступљен је углавном у Голупцу, где је и најдуже просечно задржавање туриста, 2,23 ноћења. Чињеница да у овом насељу нема значајнијих градилишта, указује да је највећи број гостију долазио у туристичке сврхе, пре свега рекреативне (хотел, плажа), а затим излетничке.

Познато је да је у Доњем Милановцу постојало радничко одмариште мајданпечких рудара потврђује да је и у овом месту био заступљен рекреациони туризам, али нажалост у недовољној мери.

Према томе, у Бердапу у досадашњем развоју туризма заступљен је пре свега излетнички, а у знатној мери рекреациони туризам. Изменом географске средине настале изградњом језера измениће се и структура по врсти промета у том смислу, што ће рекреациони туризам бити процентуално више заступљен него што је то било до сада.

6. Економски ефекти туризма

Код анализе економских ефеката туризма, потребно је имати у виду чињеницу, да у туристичком промету учествује низ привредних делатности и организација (угоститељство, трговина, саобраћај, занатство, туристичко-привредне организације и др.).

Приходи од остварених ноћења, које статистика посебно прати, износили су 1966. године 210.401 динара укупно, а 1969. године до-стигле су суму од 496.188 динара.

Табела 18. Наплаћене вредности за смештај у бердапском подручју

	1966.	1967.	1968.	1969.
Укупно:	210.401	264.096	333.332	496.188

(Нових дин.)

У 1966. години од укупно наплаћених вредности за смештај у бердапском подручју на приход од ноћења иностраних туриста отпада 53.900, док је од домаћих туриста наплаћен износ 156.501, а у 1969. години на приход од ноћења иностраних туриста отпада 96.400 а од домаћих туриста наплаћен износ 399.788.

Табела 19. Вредност ноћења домаћих туриста

	1966.	1967.	1968.	1969.
Голубац	17.591	20.920	19.594	30.410
Кладово	96.520	168.742	237.627	318.086
Доњи Милановац	42.390	50.925	44.169	51.292
	156.501	240.587	301.390	399.788

Вредност ноћења страних туриста

	1966.	1967.	1968.	1969.
Голубац	150	510	740	390
Кладово	53.520	22.160	30.338	95.150
Доњи Милановац	230	840	864	860
	53.900	23.510	31.942	96.400

Пошто већина туриста уз ноћење не користи и пуни пансион у дотичном угоститељском објекту, а и зато што статистика не прати — осим прихода од остварених ноћења — посебно промет и приход од услуга хране, пића и напитака које остваре туристи, тешко је утврдити колика је њихова просечна пансионска потрошња.

У сваком случају, с обзиром на локалне цене, може се приближно закључити да је ван смештаја потрошња у просеку око 30 динара на једног посетиоца дневно. Ова сума утрошена је само за исхрану, пиће и дуван.

Изузев неколико лепих разгледница, које се могу наћи у киосцима и рецепцији хотела „Бердап“ у Кладову, нема ни једне друге врсте сувенира локалног колорита, у којој би се могла утрошити извесна сума новца.

Мањи економски ефекти остварују се само од фолклорних манифестација и позоришних представа на летњој позорници, смештеној у тврђави „Фетислам” у Кладову.

Проблеми повећања економских ефеката туризма у овом подручју су вишеструки. Прво, туристи се кратко задржавају у овом подручју (1,4 дана). Осим тога, преко 65% просечне дневне потрошње туриста отпада на пансионску потрошњу. Због тога, туристички стручњаци овог региона треба да што пре разраде план разноликих услуга туризма у циљу остваривања већих економских ефеката. У овом правцу посебан допринос могли би да дају мештани преко својих туристичких друштава, производњом специфичних Бердапских сувенира — од малих бакарних пепељара са локалним мотивима па до комплетне ношње нашег и румунског становништва у овом крају. Посебно повећање економских ефеката може се остварити знатно већим културним манифестацијама у којима би локалне аматерске групе иступале са својим програмима пред гостима. Требало би припремати сваке године и посебна републичка такмичења у спортовима на води и риболову, организовати познате аласке вечере као и прославу дана завршетка Бердапске хидроелектране.

VI. БУДУЋИ ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ РЕЈОНИ У БЕРДАПУ

У подручју Бердапа издвајају се три макротуристичке зоне: прва, рамско-голубачка, друга Малог Бердапа и трећа између Доњег Милановца и Кладова — Велики Бердап.

1. Рамско-голубачка зона

Рамско-голубачка зона, која лежи пред улазом у Клисуру, представља благо заталасан терен, чију основу сачињавају еолски облици — дине песка, местимичног живог, а највећим делом учвршћеног насадима багрема и виноградама.

Па ипак, кошава подиже песак у великој количини, преносећи га даље ка западу, према Великом Градишту, док једна количина пада и у Дунав. Типичне дине, високе преко 30 м, налазе се на острву Молдови које припада Румунији. Овде је песак у средишту острва учвршћен, углавном травним прекривачем, док крај обала преовлађује живи песак. То је управо онај песак који редовно покреће кошава, чак и када нема неку већу јачину. Према Голуци песка је све мање, али се појављују веће лесне наслаге испресећане долиницама мањих потока и речица. Лесне наслаге имају облик благо нагнуте заравни према Дунаву, изнад којег се завршавају стрмим одсеком високим и до 20 м. На лесној заравни се налазе претежно њиве под пшеницом и

кукурузом, а мање виногради. Површине под шумама очуване су само на стрмим падинама долиница, потока и речица.

Ова зона одликује се повољним климатоким условима и погодна је за одмор и рекреацију од раног пролећа до касне јесени. Ипак треба истаћи да кошава у време свог дувања утиче веома неповољно на развој туризма у овој зони.

Рамско-голубачка зона има и неколико посебних туристичких објеката који се одговарајућом адаптацијом могу врло успешно да уклопе у систем туристичке изградње. То су, пре свега, добро очуване тврђаве Рам и Голубачки град, као и Голубац.

Ова зона обилује историјским споменицима и погодна је за риболов и развој спортова на води. У њеном приобалском делу могу се изградити омладински кампови. У целини, пак, она има услова да постане стечиште: боравишног, излетничког и екскурзионог туризма. Дужем задржавању туриста посебно погодују и могућности за излете у живописно залеђе које је лако приступачно како из Великог Градишта тако и из Голушца.

2. Мали Бердап

Мали Бердап обухвата подручје од Голушца до Доњомилановачке котлине. То је живописни крај, један од најлепших у Подунављу. Састоји се из Голубачке клисуре, Љупковске котлине и Клисуре Госпођиног вира. Посебну атрактивност ове зоне представљају врло стрме стране у обе клисуре, које се на више места спуштају скоро вертикално у реку. На речним терасама које су местимично очуване могу се поставити изврсни видиковци, мада постоји могућност и за изградњу мањих туристичких објеката и приватних викенд-кућица.

Иако би се ови објекти налазили на висини и до 100 м изнад обала будућег језера, приступ до њих могао би се лако реализовати уз мање издатке, а проблем њиховог снабдевања водом решио би се довођењем воде из потока или извора, којих има у залеђу. Само залеђе погодно је за краће излете као и лов.

У Љупковској котлини налази се седам насеља, али два: Добра на нашој обали и Дренкова на румунској, морају се поново градити на вишем терену, јер ће највећим делом бити потопљена језерском водом. Ова чињеница је са туристичке стране чак и погодна, јер се нова насеља граде у условима савременог грађевинарства, тако да ће и многе приватне куће бити у стању да пруже извештан комфор туристима. У самој Добри предвиђена је и изградња већег хотела.

У целини у Малом Бердапу биће заступљен углавном транзитни туризам, уз извесно задржавање на посебним локацијама са којих се пружа поглед на колоритне клисуре и котлине. Не треба заборавити ни амбијент у њиховом залеђу веома погодан за лов у околним шумама. Од посебног значаја биће задржавање на веома познатом ло-

калитету Лепеноком Виру крај којег се предвиђа изградња мањег хотела за туристе који желе да боље упознају његове археолошке вредности.

3. Велики Бердап

Трећа туристичка зона, Велики Бердап, лежи низводно од Доњег Милановца и по својим природним особинама она нема премца на целом току Дунава. То је, пре свега, клисура Казан — која се одликује изванредном лепотом и јединственим облицима. Стране Клисуре сачињавају сиве кречњачке стене, што се издижу 200—500 м изнад реке, прошаране ту и тамо мањим комплексима шумица, у којима преовлађује јоргован.

Посебну атрактивност ове зоне, после изградње језера, представљаће три већа залива: први уз долину Поречке реке, други у Дубовској котлиници, а трећи у долини потока Мракоње. Нарочито ће атрактиван бити последњи залив, у који ће се улазити кроз клисуру, високу око 180 м, а широку свега 20 м. Сва три залива омогућавају развој риболова, а у току купалишне сезоне, спортове на води и купање. На високим стенама биће постављени видиковци са оријентирима да би посетиоци уживали у посматрању планина на нашој и румунској страни. Природни услови у трећој туристичкој зони су такви да омогућују потпуну психофизичку рекреацију туриста. Ради њиховог угоднијег боравка у овој зони предвиђена је и изградња хотела у Доњем Милановцу и код бране хидроелектране, затим хотела у Малом казану и кампова у Великом казану и код Доњег Милановца. Претпоставља се, мада није још предвиђено, да ће бити изграђен посебан хотел изнад издигнуте Трајанове табле. Најзад треба поменути и кућну радину, односно издавање соба туристима, на које рачунају многи становници у Новој Текији и новоподигнутом насељу Доњи Милановац.

Поред историјских споменика у трећој туристичкој зони, међу којима је најважнија Трајанова табла, посебне могућности за боравањем туризам пружа и лов, као и дуже туристичке туре на високим површима Калфе и Казана. У њиховом залеђу постоје многе пећине и реке понорнице, а посебну атрактивност уз одговарајућу пропаганду може да представља и Петрово Село, у којем су очувани црногорски обичаји а у свечаним приликама ови становници носе своју стару народну ношњу.

У целини, у овој туристичкој зони преовлађује пре свега екскурзиони и транзитни туризам — због лепоте саме клисуре, као и атрактивности енергетско-пловидбеног комплекса — хидроелектране и бродских превозница. Исто тако, биће заступљен и рекреативни туризам и у извесној мери спортски, риболовни и ловни туризам. Оваквом развоју туризма погодују у овој зони и климатски услови, јер овде нема јаке кошаве, док се северац, мада јак, ређе појављује, а заступљен је изразитије само у Доњемилановачкој котлици.

4. Румунска страна Бердапа

У физичкогеографском погледу румунска страна Бердапске клисуре је веома слична нашој. Извесну предност, позитивну за развој туризма, представља чињеница, што она, као присојна страна Клисуре, има већу инсолацију.

Рамско-голубачком туристичком рејону на нашој страни одговара базјашко-молдавски рејон на румунској страни. У погледу рељефа он се разликује од наше стране побрђем Локве, које местимично стрмо пада ка Дунаву. Ближе старој Молдави, изнад реке дижу се благе падине и дунавске терасе са њивама, воћњацима и виноградима, као и неколико села у којима преовлађује наше становништво. Стара Молдава измештена је северније и представља сасвим ново, модерно насеље са изграђеним туристичким објектима. На обали језера подигнуто је ново пристаниште са вертикалним кејом и електричним дизалицама.

У Малом Бердапу, рељеф је на обе стране реке скоро симетричан. Изузетак представља Љупковска котлина, у којој се неогено побрђе и дунавске терасе удаљују више од Дунава него на нашој страни. Ово побрђе дисецирано је долинама мањих притока, међу којима је највећа Берзаска. Бердапско језеро залази у ове долине у облику мањих залива. На заравнима и побрђу је 5 румунских села, док је шесто, Дренкова, крај самог Дунава, највећим делом потопљено. На постојећим дунавским терасама ближе обали језера могућа је изградња туристичких објеката, па треба очекивати да се Љупковска котлина претвори у посебан туристички рејон, знатно јачи од оног око села Добре на нашој обали.

Мало насеље Свињице у Доњомилановачкој котлини на румунској страни, као и неколико кућа код сигналне станице „Гребен“ биће такође потопљени. Међутим топографски услови за измештање насеља изнад језера веома су неповољни због падина које су стрме, голе и испресецане вододеринама. Због тога у Доњомилановачкој котлини на румунској страни свакако неће бити никаквих значајнијих туристичких објеката док ће управо на нашој обали бити један од најјачих туристичких центара у Бердапу.

У Великом Бердапу румунска страна је знатно питомија од наше, мада су падине на више места потпуно оголићене до стеновите подлоге и испресецане густим и дубоким јаругама. Овде ће бити потопљена села: Тисавица и Плавишевица, као и пристаниште у Љуботини преко којег се извозио угаљ из рудника код Нове Бање.

Између Великог и Малог Казана је дубовско котлинасто проширење, које се претвара у залив широк 2 км и дугачак исто толико. Само село Дубава у свом нижем делу биће потопљено, али већи број сеоских кућа остаје. С обзиром на ово проширење реално је да ће и овде бити саграђено неко веће румунско одмаралиште, јер томе

доприноси изузетно атрактиван амбијент, сурово, стрмо стење на падинама од реке до врха В. Штрпца, а питомина на ободу котлине. Ово проширење у Бердапском језеру биће веома погодно за спортове на води, нарочито једрење.

У Малом Бердапу на румунској страни својом изванредном атрактивношћу одликује се Мракоњско језеро — у ствари узани залив у питомој долини потока Мракоње. Ово језеро може постати база јахти и бродића намењених за спортове на води у Малом и Великом Казану.

У Оршавској котлини падине брда на румунској страни удаљују се више од обале језера па су и могућности за туристичку валоризацију природних услова погоднији него на нашој страни. Само насеље Оршава је измештено а ново представља најмодерније градско насеље у целом Бердапу. Оно је саграђено у долини Черне. Зграде су високе три до четири спрата, а постоји и неколико солитера. У граду је хотел, а из долине Черне на самом прилазу је велики камп. Западно од града на месту на коме се налази релејна телевизијска станица, старо аустријско утврђење адаптира се у кафе-ресторан. Са овог места пружа се изванредан видик на доњи део Оршавске котлине — са погледом на нову Текију, асфалтни пут и мостови на њој, а на румунској страни потопљени део долине Черне који се претвара у језерски залив.

У Сипокој клисури нема топографских услова за изградњу значајних објеката на обе стране језера. Док дуж наше стране иде само асфалтни пут, докле поред румунске води и железничка пруга. Обе комуникације су на румунској страни веома прометне, јер њима иде веза између Влашке низије и румунског дела Баната. Посматране са наше стране ове комуникације делују импозантно, великим мостовима и огромним заштитним бетонским зидовима.

Око самог постројења хидроелектране уређују се исти објекти, барови и кафе-ресторани — са видиковцима и пријемним пунктовима за туристе, посетиоце хидроелектране.

Турн-Северин, као највећа градска агломерација на излазу из Бердапске клисуре, са многобројним хотелима и осталим неопходним пратећим објектима за развој туризма, представља полазну тачку за највећи број туриста из Румуније који желе да посете хидроелектрану и Бердапско језеро.

Према томе, на румунској страни могу се издвојити три туристичка рејона: базјашко-молдавски, дубовачко-мракоњски и оршавски. Разумљиво је да је неопходна нужна сарадња између наших и румунских туристичких стручњака и урбаниста како би се антропогени мотиви слили у јединствену целину са Бердапским језером и његовим залеђењем, чиме би се постигла и њихова оптимална велоризација.

VII. ПЕРСПЕКТИВЕ РАЗВОЈА ТУРИЗМА У ПОДРУЧЈУ БЕРДАПСКЕ КЛИСУРЕ

1. Улога комуникација у даљем развоју туризма у Бердапу

Бердапска клисура се може посетити и разгледати воденим и сувоземним путем.

Изградња хидроелектране омогућава се неометана пловидба на читавом подручју Бердапа. Тенденција пораста речног саобраћаја повлачи и изградњу његове инфраструктуре — пристаништа и пратећих објеката.

Изградња већих пристаништа, затим пристаништа секундарног и локалног значаја и њиховог повезивања са залеђем путном и железничком мрежом измениће у основи не само привредни потенцијал пловног пута већ ће директно утицати и на интензивирање туристичког промета.

За разгледање Бердапа постоји мала флота коју сада чине три хидроглисера типа „Ракета” и један хидроглисер типа „Метеор”. Ракете имају по 64 места, док глисер типа „Метеор” има 116 места. Према томе, целокупна ова флота, која је власништво „Генералтураиста”, располаже само са 308 путничких места. То је преко два пута мање него број места на путничком пароброду „Београд”, који је годинама пловио на линији Београд—Прахово.

Због недовољног броја места потребно би било да се доврши и изградња два велика путничка брода који већ годинама леже у бродоградилшту „Тито” на Чукарици. Изградњом ових бродова у власништву југословенског речног бродарства повећао би се број путничких места, што би омогућило масовније посете Бердапу.

За разлику од хидроглисера који се креће брзином 60-65 км. на час услед чега се не могу видети до детаља лепоте Бердапа, велики бродови кретали би се брзином од 25 км. на час и са њихових пространих палуба при лепом времену туристи би могли уживати у овим лепотама ове величанствене клисуре.

Подунавске земље имају велику „белу” флоту коју сачињавају савремено опремљени комфорни путнички бродови, као што су, на пример, совјетски „Дунај” и „Амур”, чехословачки „Карпатија” и други. Овим бродовима предузимају се дужа туристичка путовања, која обухватају и посету Бердапа. Нема сумње да ће изградња Бердапског језера и енергетско-пловидбеног система „Бердап” утицати на повећани промет иностраних туриста на овом делу Дунава.

Може се реално очекивати да ће наша садашња путничка флота, коју сачињавају хидроглисери, бити скоро увек искоришћена до последњег путничког места, нарочито у току летњих месеци, у време школских екскурзија, у мају и септембру, односно најмање пет месеци годишње.

Предност хидроглисера је у томе, што се једнодневним излетом из Београда у потпуности може видети Бердапска клисура. Међутим, велики недостатак је што се из салона ових хидроглисера недовољно

виде долињске стране, нарочито са седишта у средишњем салону, док велика брзина којом се они крећу отежава праћење излагања водича.

Аутомобилски пут кроз Бердапску клисуру гради се према захтевима савременог друмског саобраћаја: нема оштрих кривина нити већих падова, јер су на путу саграђени многи вијадукти, а на неколико места у Казанима пробијени су и тунели. Ширина пута је 8 м, што ће омогућити безбедно мимоилажење и претицање кола. Па ипак, ако се узме у обзир да је растојање између Београда и Кладова 229 км, и да је успут неопходно задржавање туриста на неколико изразитих видиковаца, онда се може констатовати да је за разгледање Бердапа као и за повратак у Београд, неопходно два дана.

Према предвиђањима стручњака (Ж. Јовичић, Д. Першић и др). очекује се да ће највећа фреквенција посетилаца ићи поменутиим правцем (око 70%).

Реалне су прогнозе да ће од Београда преко Голупца до Кладова годишње само у туристичке сврхе бити преко 300.000 возила (34,31). Правцем Ниш — Зајечар — Неготин — Кладово — Доњи Милановац — Голубац, кретаће се нешто мањи број туриста из наше земље и у транзиту, мада постоји и могућност повећавања броја путника на овом правцу и њиховим делимичним преливањем из Румуније.

Посебну туру може да сачињава и обилазак најлепшег дела клисуре Казана, ако би се из поменутог јужног правца, после обилазка клисуре Дунава између Кладова и Доњег Милановца путници враћали долином Поречке реке према југу у правцу Бора, Зајечара и Ниша.

Новосаграђени лонгитудинални путеви кроз Бердапску клисуру дуж наше и румунске обале примају са стране трансверзалне путеве, што омогућава да се Бердапу приђе и из више праваца. Ова чињеница је посебно значајна за већину будућих посетилаца Бердапа који ће долазити претежно аутомобилима.

Железнички саобраћај у свом досадашњем стању ни изблиза не може да се укључи ни у привредне, а још мање у туристичке токове. Хидроелектрана „Бердап“ пружиће изванредне услове за изградњу једне међународне пруте, која ће одиграти значајну улогу у повезивању овог подручја и допринети усмеравању туристичких токова.

2. Нови туристички капацитети у Бердапу

Бердапско језеро уз пратећу инфраструктуру претвориће се у примарну туристичку зону Србије. Летовалишта са могућностима искоришћавања купалишне сезоне у трајању до два месеца, свежа планинска клима и многи антропогени мотиви представљају основне туристичке вредности овог дела наше земље. Све анализе и прогнозе указују да ће оно постати једно од најатрактивнијих подручја континенталног туризма у нашој земљи. Својим положајем и вредностима превазићиће се и оквире наших граница.

Дуж комуникација и на одабраним местима градиће се многи угоститељски објекти, бензинске станице, аутосервиси и др.

Посебну пажњу треба посветити инфраструктури ових објеката у рејону Голутца, Доњег Милановца, Текије и Кладова.

Голубац је и до сада важио као туристичко место на Дунаву, са веома лепом пешчаном плажом на мањем острву према насељу. Осим постојећих хотела, предвиђена је изградња и низа других савремених објеката: мотела (40 лежаја); викенд-насеља (30 лежаја); кафе ресторана (150 седишта), а у приватном смештају моћи ће се обезбедити 50 лежаја. Такође ће се градити и видиковец са погледом на Голубачки град а према западу на брда и дински рељеф западно од Голутца. Посебну пажњу са овог видиковца привлачиће и поглед на највеће острво у овом делу Дунава, Молдаву, као и на новосаграђена насеља Коронини и Стару Молдаву на левој страни реке.

Предвиђа се организовање ликовно-музичких манифестација „светло и звук”, као и адаптација појединих кула средњовековног града у угоститељске објекте.

У сврху уметничког пропагирања природних лепота Бердапа могла би се предложити и изградња мање интернационалне сликарске колоније у околини голубачког града.

Претходно би требало забранити рад и оближњем каменолому. Непрекидна експлоатација мина и снажни потреси ремете не само тишину, него и наносе штету зидинама Голубачког града. Касније би се обновила и самоникла вегетација испод литица каменолома. Поред овог, требало би ограничити или потпуно обуставити рад у још четири каменолома између Голубачког града и Јеленокских стена.

Чезава има добре могућности за претварање у веће одмаралиште са аутокампом (100 лежајева) и пространим плажом на месту садашње плавине ове реке. Предвиђа се изградња мале базе за спортове на води. Одавде би се изводиле и мање ескурзије по Љутковској котлини и њеном планинском залеђу.

Између Чезаве и Доњег Милановца неопходно је лоцирање кафе-ресторана са видиковцем на Коршо-брау, одакле се пружа поглед на суетску Госпоћин вир, на једној страни, и највећи део Доњомилановачке котлине на другој страни. За приступ видиковцу служио би досадашњи пут, с тим, што би се изградио паркинг простор за око 50 возила.

С обзиром на изузетан значај Лепенског вира саградиће се мотел за посетиоце који желе да детаљније упознају археолошке вредности овог налазишта. За пролазне госте подићи ће се кафе-ресторан са 100 седишта, као и паркинг простор.

Посебну атракцију у овом амбијенту представљаће увођење програма „светло и звук” и посета узаном језерском заливу у кањону Бољетинске реке (34,50).

Хладне воде представљају посебан туристички центар у Доњомилановачкој котлини. Погодни топографски услови омогућују изградњу свих потребних објеката: мотела (50 лежаја); аутокампа (200

лежаја); одмаралишта (200 лежаја); викенд-насеља (300 лежаја) и бензинске пумпе. Испод дунавске трасе од 30 м релативне висине пружа се терен погодан за изградњу плаже. Језеро ће овде бити широко преко 2 км, а са терасе хотела пружаће се поглед према новој локацији Доњег Милановца и скоро целој површини језера у котлини.

Доњи Милановац се гради по новом урбанистичком пројекту крај ушћа Поречке реке. Његов туристички значај повећава трансверзални пут који долином Поречке реке води из правца Мајданпека и Борског басена према Дунаву. Известан број туриста прелазиће овде са друмског на речни саобраћај па ће нови Доњи Милановац представљати једно од најважнијих пристаништа на Бердапском језеру. Изнад самог језера гради се хотел „Б” категорије са 120 лежаја и аутобуска станица испред хотела. На додиру терасе и падине саградиће се и мало викенд-насеље са свега 30 лежаја, јер се предпоставља да ће приватни сектор понудити 50 лежајева. Према томе, Доњи Милановац би имао капацитет за 200 гостију у првој фази изградње, а ако се укажу потребе хотел се може проширити. Пошто терен није погодан за изградњу природног купалишта овде ће бити постављени сплавови за купаче (34,64). Као раскрсница копанених путева и због велике фреквенције возила Доњи Милановац мора добити бензинску станицу и ауто-сервис.

На месту где долина Поречке реке избија у Доњомилановачку котлину саградиће се у близини Градца видиковац са којег се пружа изванредан поглед на цело језеро у Доњомилановачкој котлини и део Казана од Голубиња до румунског насеља Казан. Према свом положају овај видиковац се убраја међу најбоље у Бердапу. Поред њега градиће се и мањи кафе-ресторан. До видиковца би се долазило краћим приступним путем, а на платоу поред кафе-ресторана биће и паркинг-простор.

Постојеће сигналне станице у Великом Казану одликују се овојеврсном архитектуром и складно се уклапају у природни амбијент. У овом погледу истиче се нарочито сигнална станица Врбица као одличан видиковац за најужу део Казана. Са минималним адаптацијама сигналне станице могу постати пријатни кафе-ресторани са одговарајућим паркинг-простором.

Трајанова табла, уз Лепенски вир, је најпознатија историјска вредност, а према томе и туристичка атракција. Са делом Трајановог пута табла је издигнута (у септембру 1969. године) на нови плато, 20 м виши од свог ранијег нивоа. Пошто је табла и на садашњем месту удаљена око 600 м од Бердапске магистрале, гради се приступна стаза ради њеног разгледања. Са места где се ова стаза одваја од пута пружа се добар видик на Оршавску котлину, због чега се на том месту предвиђа и изградња кафе-ресторана (100 седишта) и паркинг-простора (50 возила).

Текија се гради по урбанистичком плану на брежуљцима који се уздижу изнад језера. Поред многих јавних и приватних зграда у Текији се граде три већа објекта за прихватање гостију: хотел „Б”

категорије са 100 лежајева, мотел „Трајанов мут“ са 120 лежаја и аутокамп са 100 лежаја. Осим тога граде се и викенд-куће, а приватни сектор очекује одговарајуће приходе од изнајмљивања соба. Он може да понуди до 400 лежајева. У Текији се гради и пристаниште за путничке бродове, јер ће највећи део путника из узводног правца овде силазити са бродова и наставити пут аутобусом ради разгледања бране. Мањи део путника, поготову на страним бродовима, наставиће пут бродовима, па ће за њих и сам пролаз кроз бродске преводнице, за сада највеће на рекама у целом свету, представљати посебан доживљај.

Непосредно низводно од бране хидроелектране „Бердап“ саграђен је веома леп видикованс, одакле се пружа поглед на цео комплекс хидроенергетског пловидбеног система, а ту је и „Генералтурист“ поставио своју пословницу. Једна од зграда градитеља хидроелектране биће претворена у мотел од 100 лежајева, а његов ресторан имаће 200 седишта (34,70).

Низводно од постројења хидроелектране „Бердап“ су остаци римског каструма на којем се обављају и даља археолошка истраживања. Терен омогућава изградњу аутокампа са 100 лежаја и мотела такође са 100 лежаја.

Насеље Караташ претвориће се у омладински камп и центар за прихватање омладинских ескурзија. Највећи део потребних објеката постоји, па ће овде бити потребна минимална финансијска улагања.

Кладово представља последњу тачку у туристичким ескурзијама из правца Београда односно Мајданска или Бора преко Доњег Милановца. Највећи угоститељски објект у њему је осмоспратни хотел „Бердап“ са 85 постеља, рестораном са 160 места и кафаном на првом опрату од 180 места. Кад је лепо време гости већином седе на пространој тераси која има капацитет такође од 180 места.

Од објеката који имају већи интерес за туристе у Кладову и његовој непосредној близини, треба поменути тврђаву „Фетислам“ (заштита ислама) и стубове — остатке Трајановог каменог моста преко Дунава, како на нашој тако и румунској страни.

Мада Кладово има релативно добру плажу испред тврђаве „Фетислама“, предложена је изградња вештачког језера на месту пространог удубљења које се налази између тврђаве и Кладова. Око језера би се изградиле пратећи објекти, а вероватно и хотел са капацитетом од 140 лежаја, као и 2-3 кафе-ресторана.

У пространој тврђави „Фетислам“ има довољно простора не само за летњу позорницу и ресторан, него и за изградњу етно-парка. Она се одликује својственом архитектуром, типичном за приобалска села на Дунаву (32,44). Овакви паркови граде се већ у многим земљама, како би се очувале старе архитектурне вредности за млађа поколења.

Поред постојећег капацитета у друштвеном сектору туристичко друштво у Кладову, обезбеђује смештај за 350-400 гостију у приватном сектору.

Кладово рачуна на просперитет од туризма, тако да поред наведених објеката у граду треба подићи још и бензинску станицу и аутосервис за моторизоване туристе.

3. Оријентациона пројекција обима и структуре промета крајем 1985. године

У подручју Бердапа биће заступљени сви облици туризма: бора-вишни, излетички, транзитни, резиденцијални и ескурзиони. Због велике мотивске хетерогености подручја не може се дати приоритет ни једном од видова туризма. Зато треба сагледати сваки од ових видова туризма и проценити њихов обим.

Боравишни туризам. — Боравишни туризам захтева посебан избор локација и највиши обим инвестиција. На подручју Бердапа постоје четири већа центра: рејон Голупца, Доњег Милановца, Текије и Кладова. То су управо места са најповољнијим „комбинованим климатским, хидрографским, висинским и биогеографским атрактивним елементима” (34,5). Треба при томе истаћи да су најзначајнији „хидрографско- топографски услови”.

У подручју Голупца најпогоднија плажа на будућем језеру биће узводно од Голубачког града, на плавини Дединског поптока. Досадашње плаже код Голупца биће поплаване водом.

У рејону Доњег Милановца треба дати предност локалитету Хладне-воде које има погодне топографске услове за изградњу купалишта, док ће Доњи Милановац са хотелом „Б” категорије бити у стању да међу првима прихвати туристе који ће боравити извесно време у овом делу Бердапа.

Текија има погодне топографске услове за изградњу већих капацитета и места за плаже узводно од насеља, док би у самоме граду била могућа једино купатила на пловном објекту.

Рејон Кладова под којим се подразумева простор од хидроелектране до Кладова и мање-више обухвата корито Дунава скоро у свом претходном стању има добрих плажа око села Давидовца и између тврђаве „Фетислам” и Кладова.

С обзиром на досадашња кретања у броју ноћивања домаћих туриста у планинским и климатским туристичким местима Србије (око 1.000.000 домаћих туристичких ноћивања) може се очекивати да ће у подручју Бердапа бити остварено око 200.000 ноћивања домаћих гостију у боравишном туризму, као и око 30—35.000 иностраних. Треба напоменути да се реализација ових бројки може очекивати уз претходну изградњу рецептивних капацитета и обимнију пропаганду природних и антропогених мотива Бердапа.

Излетнички туризам. — Излетнички туризам се реализује у време викенда и празника. Пошто се у Бердапу већ граде многи рецептивни капацитети у оквиру боравишног и транзитног туризма, постоје

сви услови да излетнички туризам, који ће користити поменуће капацитете, по броју ноћивања у подручју Бердапа буде на првом месту. Само у периоду јуни—септембар био би заступљен са око 1,600.000 ноћивања (34, 7). Ако се овој бројци додају и веома погодни услови за излете у мају могуће је да број ноћивања у излетничком туризму достигне бројку и до преко 1,700.000 ноћивања годишње. Мада се ова реализација предвиђа око 1985. године није искључено да се она у све динамичнијем туризму код нас и у свету оствари и до краја ове деценије.

Треба истаћи да се интензитет дневних излетничких кретања смањује од Београда, који даје највећи број излетника у правцу Кладова. Због тога се може претпоставити да ће највећи број излетника примити рејон Голупца због могућности да се излетници још истог дана врате у своје боравиште.

Велике посете и са рејона Мајданпека и Бора могу се очекивати у излетиштима око Доњег Милановца — од Хладних вода до Голупца.

Као велики атрактивни објект брана са машинским салама и бродске преводнице привлачиће наше и румунске излетнике. После једне или двеју посета овом постројењу интерес већине туриста усмериће се према најближем излетишту на обалама језера.

Транзитни туризам. — Дунавом, великом међународном водном артеријом, плове и специјално грађени бродови за превоз туриста на дужим релацијама. До сада је број туриста на бродовима који су посећивали Бердапску клисуру у пролазу за друга места узводније или низводније, износио око 100.000 путника годишње. Изменом досадашње средине, која настаје формирањем Бердапског језера, повећаће се број туриста на дунавским бродовима, који ће у транзиту посећивати подручје Бердапа. Наши туристи у бродском транзитном туризму неће бити заступљени будући да немамо одговарајућу путничку флоту нити посебне интересе за туризам на доњем Дунаву. Може се рачунати да ће у бродском транзитном туризму у Бердапу годишњи број ноћивања достићи до 400.000, што представља повећање за четири пута према садашњем стању.

Аутомобилски транзит биће знатно масовнији. У кретањима према Бердапу издвајају се три правца:

1. Београд — Голубац — Кладово — Зајечар — Ниш.
2. Београд — Голубац — Кладово — Неготин — Мајданпек, Кучево, Пожаревац — Београд.
3. Београд — Голубац — Кладово — Зајечар — Параћин.

Пошто ће преко бране прелазити пут који ће представљати најближу везу према Букурешту, може се сматрати да ће у том смеру бити заступљена и инострана путничка возила.

Део туриста који одлазе за Бугарску или Грчку, у пропутовању кроз нашу земљу, кретаће се дунавском магистралом да би упознали природне и антропогене атрактивности подручја Бердапа.

Очекује се да ће у аутомобилском транзитном туризму бити заступљено годишње око 120.000 путничких возила и са 30% ноћивања могло би се реализовати око 110.000 ноћивања годишње. Ова бројка, према неким предвиђањима, требало би да се реализује пре 1975. године. Све интензивнија моторизација указује да је ова реализација могућа и раније.

Резиденцијални туризам. — Општа је појава да појединци у околина великих градова поседују мање или веће викенд-куће, у којима проводе један део слободних дана, највише викенде. То представља посебан вид рекреације због велике аерозагађености у градовима и индустријским центрима. Ову чињеницу потврђује велика изградња викенд-кућа између Ритопека и Смедерева. Сасвим је могуће да ће се поседници нових викенд-кућа оријентисати на рејон Великог Градишта, Голупца, Доњег Милановца и свих осталих места на Бердапском језеру, укључујући и садашња села.

Екскурзиони туризам. — По својим природним и антропогеним атрактивностима подручје Бердапа формира се у један од најзначајнијих туристичких рејона наше земље. Његова вредност истиче се посебно у екскурзионом туризму.

Београд као главни град ~~наше земље~~ привлачи годишње многе бачке екскурзије — око 300.000 ученика годишње. Већи део бачких екскурзија оријентисаних ка Београду искористиће могућност да у транзитну пробу кроз Бердапску клисуру или се заустави у једном од омладинских одмаралишта. Сматра се да би се само од екскурзионог туризма ученика реализовало најмање око 100.000 ноћивања годишње. Екскурзиони туризам може се развијати од априла до октобра, али с обзиром на досадашњу праксу бачке екокурзије су најмасовније у мају и септембру. Због тога, рецептивне капацитете за овај вид туризма треба нарочито реализовати за сезону мај — септембар.

4. Организациони проблеми даљег развоја туризма

Из досадашњег излагања очигледно је да ће Бердапска клисура са хидроенергетским и пловидбеним системом Бердапа представљати у туристичком погледу јединствено подручје не само у Југославији него и у Европи. Дуж целе трасе нема мотива који се понављају, али сви они сачињавају јединствену целину. У оквиру ове регије истичу се поједини значајнији локалитети, као што су: Лепенски-Вир, Трајанова табла и постројења хидроелектране. Њихов положај у овом подручју је такав да им омогућава да још више добу до свог пуног израза.

„Архитектура, инфраструктура, удобност путовања и смештаја, забаве и остало, добијају један израз и рентабилност у јединственом

планирању. Посебно је ово значајно у почетној фази изградње, у њеној првој етапи" (34, 38). Логично је да у првој фази не могу да се сагледају све потребе које захтева савремени туризам, па чак и поред најбрижљивијих претходних истраживања. Искуства стечена у другом туристичком подручју са другим менталитетом људи, који већ годинама раде у туризму, не може се пренети у регију Бердапа.

Природни и антропогени мотиви су такви да уз интензивно-савремено туристичку пропаганду могу привући годишње око 1.500.000 туриста. Да би се ово реализовало потребно је решити више проблема финансирања туристичких објеката.

Од већих туристичких организација у Југославији највећа интегрована показује „Генералтурист“, који у својој режији гради седмоспратни хотел у новом Доњем Милановцу, у вредности од око 8.000.000 динара и нешто мањи у новој Текији у вредности око 7.000.000 динара. У Голупцу „Генералтурист“ подиже троспратни ресторан. Ово предузеће поред реновирања најбоље очуване средњовековне тврђаве на Дунаву адаптираће две најниже куле за савремено коришћење.

Поред тога, „Генералтурист“ који је власник наше речне путничке флоте намерава да повећа број хидрокринних бродова.

Већи интерес у последње време за изградњу капиталних објеката показују општине у Кладову и Неготину, док рударско-топионичарски басен Бор, намерава изградњу сопственог одмаралишта у Бердапу, вероватно код Доњег Милановца.

Од већих предузећа интерес испољава и „Инекс“, али још није познато шта ће он финансирати. Исто тако, и спољнотрговинско предузеће „Прогрес“ већ предвиђа изградњу извесних објеката у Бердапу. Дуж Бердапске магистрале и на прилазима њој, почев од Параћина и Зајечара „Југопетрол“ и „Ина“ постављају бензинске станице.

Пошто се подручје Бердап већ формира као посебна туристичка зона, која највеће тржиште има, пре свега у Београду, а затим у већим градовима Војводине и источне Србије, у мањој мери и у другим републикама потребно је посебну пажњу обратити његовој туристичкој пропаганди. Сматрамо, да јединствено подручје треба да има и јединствену ширу пропаганду, коју би финансирале све заинтересоване организације, издавањем квалитетних проспеката, туристичких карата, емисијама на радију и телевизији, као и туристичким филмовима, емисијем, пре свега, иностраном тржишту.

Истраживање домаћег и страног тржишта предузеће организације које су уложиле највећа материјална средства у изградњу туристичких капацитета. То су „Генералтурист“ и одељења за привреду скупштина општина у Доњем Милановцу, Кладову и Неготину. Касније се овој групи истраживача тржишта могу прикључити и друга предузећа као што је: „Инекс“, „Генекс“, спољнотрговинско предузеће „Прогрес“ и поједине банке.

Можда би и у овом погледу требало формирати један центар, који би и у погледу пропаганде, јединствено деловао у интересу свих

оних који би финансирани његову активност. На тај начин интегрисањем средстава за истраживање тржишта и пропаганду могли би се постићи већи материјални ефекти и обезбедити нова средства за самофинансирање изградње нових капацитета — свих објеката за којима ће се указати потреба већ после првих година туризма у подручју Бердапа.

VIII. ЗАКЉУЧАК

Подручје Бердапа било је до сада запостављено и поред богатих природних и антропогених туристичких мотива. Узрок овој појави биле су лоше саобраћајне везе. Од Београда до Кладова или Прахова путовало се паробродима 16—18 часова. Скоро исто толико трајао је заобилазни пут железницом преко Ниша и Зајечара, или уско-трачном железницом од Параћина до Зајечара. Друмови су били претежно макадамски, тако да је на њима обављан углавном аутобуски међуградски саобраћај.

Долазак путничког пароброда свега два пута недељно у овај, саобраћајно изоловани крај Србије, представљао је мали догађај, тако да је цело насеље излазило на дочек — при лепом времену, да сачека неког свог, прими пошту и новине и једноставно види ко путује даље.

Становништво, које је живело од сточарства и Дунава, било као рибар или лађар, у новим условима треба да се прилагоди и другим видовима привређивања — пружању туристичких услуга. Менталитет становништва у којем знатан проценат сачињава *румунско*, у нас познато под именом влаха, било је из објективних разлога различито од осталих у овом делу наше земље. У изолованости људи су били упућивани једни на друге и неповерљиви према непознатом лицу. Сада се све то мења, што не пролази безболно: људи из села и градића већином су нашли запослење, било да раде на изградњи електране, путева или сечи шума које ће бити потоњене, удаљавајући се од својих породица које остају у селима. Долазак хиљада људи — градитеља из других крајева и њихово дуже задржавање унело је нове елементе у прилагођавање становништва у Бердапу. Оно се брзо мења, прилагођавајући се динамичном развоју читавог краја.

Измена природе подручја Бердапа, која је настала изградњом бране и формирањем језера, створена је нова квалитетно друкчија средина од раније. Потпуном изменом у саобраћајно-географском положају, изградњом дунавске магистрале и попречних комуникација, Бердапско подручје постало је географски „ближе” великим тржишним центрима, па је у стању да им непосредније понуди своје природне и културне вредности.

С обзиром на комплементарност свих туристичких атрактивности у Бердапу, природних и антропогених, обезбедиће се туристички промет, почев од викенда и излета, преко лова и риболова, транзитног

туризма до стационарног домаћег и иностраног туризма. Због тога Бердапско подручје очекује интензиван туристички промет: око 1,500.000 ноћивања 1972. године, око 2,000.000 1975. а око 3,000.000 1985. године (34, 12).

У изградњи туристичких објеката, пре свега рецептивних капацитета руководило се њиховим топографско-хидрографским квалитетима и капацитетом плажа, близином и атрактивношћу културно-историјских споменика или техничких објеката, близином насељених места и главних саобраћајница као и положајем и квалитетом шуме у околини.

Квалитетном туристичком пропагандом, заснованом на истраживању потенцијалне туристичке клијентеле очекује се да ка Бердапском подручју гравитира економско снажно залеђе: Војводина и Београд на западу, Мајданпек и Бор на југу, Неготин, Зајечар, Кладово на истоку, као и знатно шира подручја која леже иза њих: средња Европа на западу, Грчка и Бугарска на југу и југоистоку и Румунија на северу и истоку Бердапа, као и сав остали транзит који је из било којих разлога упућен на ово подручје.

Очигледно је да из свега изложеног постоје веома солидне основе за развој туризма у Бердапу. После нашег приморја и бања, Бердапска клисура са ужом околином, богата природним и антропогеним мотивима, у условима изграђености туристичких капацитета и савремених комуникација, постаће наше треће туристичко подручје по промету туриста.

*
* *
*

У реализацији туристичких планова у подручју Бердапа мора постојати најужа сарадња у сваком погледу са румунским туристичким стручњацима. Бердап мора да постане јединствен туристички регион, који неће познавати државне границе. Само у том случају он може да понуди нашем и страном туристичком тржишту све своје богате природне и антропогене мотиве. Ове чињенице упућују и на јединствену туристичку пропаганду обеју земаља на страном тржишту, нарочито у радио-емисијама и филмовима.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Ј. Цвијић* — Геоморфологија, књига друга. Државна штампарија, Београд, 1926. Београд, 1926.
2. *Д. Дукић* — Бердапска хидроелектрана. Гласник Српског географског друштва. Свеска XLIV, бр. 2, стр. 91—117. Београд, 1964.
3. *Ж. Јовичић* — Туристичка кретања у Југославији. Туристичка штампа, Београд, 1965.
4. Саобраћајна карта Југославије. Београд.

5. *J. Цвијић* — Бердапске терасе. Глас Српске краљевске академије. СІ. Први разред, 43. стр. 1—33. Београд, 1925.
6. *D. Dukić* — La navigation dans le défilé des Portes de fer aujourd'hui et demain. Revue de la Navigation Intérieure et Rhémane, № 7, p. 206—215. Strasburg, 1968.
7. *Д. Дукић* — О пловидбеним приликама и саобраћају на рекама и каналима Црноморског слива у Ф. Н. Р. Југославији. Посебна издања Српског географског друштва, св. 31. Београд, 1953.
8. Топографска карта, секције Добра, 1 : 1000000. Издање 1948.
9. Топографска карта, секције Велико Градиште. 1 : 1000000. Издање 1950.
10. *J. Петровић* — О положају крашких врела у пећинама Бердапске класуре. Зборник за природне науке, књига 35, стр. 39—47. Матица српска. Нови Сад 1968.
11. Хидролошки приручник о реци Дунав, Девин — Сулина. (1880—1934). Секретаријат Дунавске комисије. Будимпешта, 1954.
12. Дневна штампа. Политика, 30. 9. 1969. године, 1. 3. 1970.
13. Савезна управа хидрометеоролошке службе. Метеоролошки годишњак, Београд.
14. Le Danube. Numero spécial, № 2, mars—avril, 1964. La Houille blanche. Grenoble, 1964.
15. *Т. Ракићевић* — Климатске карактеристике Бердапског подручја. Из зборника радова Географског института ПМФ, св. XV, Београд, 1968.
16. Завод за унапређење комуналне делатности СРС: Просторни план приобалног подручја Дунава од Београда до Бугарске границе. Књ. I, II, Београд, 1964.
17. *В. Мишић* — Вегетација Бердапског подручја. Зборник радова Републичког завода за заштиту природе СРС, бр. 33, стр. 196—201. Београд, 1966.
18. Републички завод за заштиту природе — Предлози за заштиту природе у пределу Бердапске класуре. Београд, 1968.
19. *Н. Рачић* — Бердап. Новинско издавачко предузеће „Туристичка штампа“, Београд, 1965.
20. *С. Вујадиновић* — Риболов на Дунаву код Доњег Милановца. Гласник Српског географског друштва, св. XXXV, бр. 2. Београд, 1966.
21. *А. Трифуновић* — Старе културе у Бердапу. Галерија Српске академије наука и уметности. Београд, 1969.
22. *Д. Срејовић* — Лепенски Вир. Српска књижевна задруга, Београд, 1969.
23. Археолошка истраживања на подручју Бердапа у току 1968. год. Археолошки институт, Београд, 1968.
24. Споменици културе. Просвета — издавачко предузеће Србије, Београд 1951.
25. *М. Барјактаревић* — Петрово Село и живот његових становника. Гласник етнографског музеја у Београду, књ., 22—23, Београд, 1960.
26. *М. Петровић* — Бердапски риболов. Српски етнографски зборник, књ. LVII, Београд, 1941.
27. *П. Влаховић* — Рибарско коло. Развитак, св. 5. Зајечар, 1968.
28. Етнографски институт САН, књ. XIII, „Народи Југославије“. Београд, 1965.
29. *Д. Перишић* — Промене географске средине Бердапа, услед изградње хидроелектране. Земља и људи, св. 15. Београд, 1965.
30. Републички завод за статистику.
31. *А. Дероко* — Средњовековни градови на Дунаву. Туристичка штампа, Београд, 1964.
32. Les musées ethnographiques en plein air en Jugoslavie. Par *M. V. Draškić, D. Drljača, D. St. Pavlović*. Separatdruck aus Schweiz Archiv für Volkskunde 63. Jg. Heft 1/2, 1967.

33. Регионални план туристичког подручја Дунава. Књ. I, II, III, IV. Институт за проучавање туризма, Београд, 1968.
34. Регионални план туристичког развоја подручја Бердапа, фаза I, Енерго-пројект, Београд, 1968.

R é s u m é

PAVLINA MIHAJLOVSKI

BASES GÉOGRAPHIQUES POUR LE DÉVELOPPEMENT DU TOURISME DANS LA RÉGION DES PORTES DE FER

Djerdap (Portes de Fer) — le plus grand et le plus magnifique défilé en Europe — est situé dans le cours moyen du Danube, fleuve international important. Sur toute sa longueur (138 km) il forme la frontière entre la Yougoslavie et la Roumanie. La distance entre Belgrade et l'entrée du défilé est de 130 km, tandis que moins de 100 km en aval de Djerdap se trouve la Bulgarie. Par conséquent, se trouvant dans un territoire où trois pays voisins se touchent à peu près, en outre sur une artère fluviale d'une extrême importance pour le trafic qui relie l'Europe occidentale et centrale avec l'Europe du sud-est et de l'est, à proximité de la ville millionnaire de Belgrad, le défilé de Djerdap occupe une situation extrêmement favorable au point de vue de géographie, de communications et du tourisme.

Djerdap n'est pas un défilé unique. Il se compose de quatre passages étroits (Gorge de Golubac, Gospodjin Vir, Kazani et Gorge de Sip) et trois bassins (de Ljupkova, de Donji Milanovac et d'Orsova). La plus jolie et la plus attrayante partie de Djerdap est formée de Kazani (Chaudrons), entaillés dans les calcaires, aux parois escarpées qui s'élèvent verticalement jusqu'à une altitude de plus de 500 m au-dessus du lit de fleuve. Dans le Petit Kazan le lit du Danube se rétrécit à 132 m seulement. Sur les côtes du défilé se trouvent de nombreuses ouvertures de cavernes et de puissantes sources vauclusiennes jaillissent des roches karstiques; et de nombreux remous, contre-tournants et écueils sous l'eau qui prétaient à Djerdap un charme spécial, bien qu'ils fissent la navigation dangereuse. Par la construction du barrage et la centrale hydroélectrique „Djerdap” à l'endroit où le Danube sort de la gorge de Sip, ont disparu les rapides et les remous — „čevrntije”; à la place du Danube mugissant a été formé le lac tranquille. Le Lac de Djerdap qui, en fonction du niveau d'eau, aura une longueur (même jusqu'à 264 km) et une largeur différentes, représente le plus grand lac artificiel de l'Europe en dehors de l'Union Soviétique. On nomme ce lac déjà „la Mer de Djerdap” et „la Mer de Belgrade”. Il augmentera davantage l'importance touristique du défilé de Djerdap. La région des Portes de Fer a un climat très favorable, approprié à toutes les formes du tourisme: d'excursions, de week-end, de transit et tourisme résidentiel. Le défilé de Djerdap avec son territoire au sens strict

est une région forestière prononcée à douze différents types de forêts. A cause des caractères naturels spécifiques l'Institut pour la protection de la nature de la RS de Serbie a soumis à l'Assemblée de la République la proposition de proclamer tout le territoire de Djerdap au sens strict parc national.

Djerdap en tant que territoire touristique possède également de nombreuses valeurs exceptionnelles culturelles et historiques. Djerdap était le foyer des cultures originales et puissantes dans la période pré-néolithique et néolithique, ensuite au cours de l'âge de bronze et de l'âge de fer, à l'époque de l'Empire Romain et de haute Byzance ainsi au temps de l'Etat médiéval serbe. Dans un très long intervalle de temps, depuis les commencements de la préhistoire jusqu'à l'âge moderne, pendant approximativement 8.000 ans, dans la région de Djerdap se succédaient de nombreuses cultures et de nombreux peuples, laissant en héritage de très importants monuments. A partir de l'entrée de Djerdap (près de Golubac) jusqu'à la sortie du défilé (près de Kladovo) sur chaque roc ou promontoire proéminent, sur chaque plateau élevé ou dans chaque anse douce, se lèvent d'imposantes murailles de forteresses médiévales, les ruines de monastères, les métropoles slaves, les restes des camps militaires romains, des habitants et des chemins, ainsi que de nombreuses stations de différentes époques de la préhistoire. Cette concentration exceptionnelle de monuments provenant des époques les plus variées, sur un espace relativement restreint, fait de Djerdap un musée à ciel ouvert, unique dans son genre en Europe. Les „objets" les plus précieux de ce „musée" sont, de toute façon, Lepenski vir, la Table de Trajan, la Forteresse de Golubac.

Par ses beautés naturelles et ses monuments culturels et historiques, la défilé de Djerdap avait attiré de nombreux touristes. A cause de l'insuffisance des capacités de logement les touristes passaient, pour la plupart, à travers Djerdap sans s'y arrêter, c. à d. sans y passer la nuit. De cette façon, c'était généralement le tourisme excursionniste qui y prédominait. Dans le trafic touristique d'avant-guerre, les seuls centres du tourisme de moindre importance, qui étaient connus dans cette région, étaient Donji Milanovac et Kladovo, les plus grands ports danubiens à cette époque sur le secteur du défilé de Djerdap. A la veille de la Deuxième guerre mondiale Golubac se joignit à eux. Le trafic touristique dans la région de Djerdap au cours de cinq dernières années a éprouvé une certaine prospérité. Ainsi, en 1965 il y avait 3.997 touristes avec 6.556 nuitées et en 1969 12.578 touristes avec 18.492 nuitées. Kladovo, Donji Milanovac et Golubac sont les lieux touristiques le mieux connus et les plus importants dans la région de Djerdap. Les problèmes de l'augmentation des effets économiques du tourisme dans ce territoire se présentant sous plusieurs aspects. En premier lieu, les touristes ne s'y arrêtent que pour une courte durée (1,4 jours en moyenne) et en deuxième lieu, plus de 65% de consommation moyenne par jour des touristes forme la consommation de pension. L'augmentation des effets économiques peut être réalisée si l'on organise un plus grand nombre de manifestations de culture, de

compétitions en sports sur l'eau, en pêche sportive, les soirées de pêcheurs, les visites à la centrale hydroélectrique „Djerdap”, la vente des souvenirs, etc.

Dans le territoire de Djerdap se distinguent trois zones macro-touristiques, à savoir : de Ram et Golubac, du Petit Djerdap et du Grand Djerdap. La zone de Ram et Golubac est située devant l'entrée du défilé de Djerdap. Le Petit Djerdap comprend le territoire de Golubac jusqu'au bassin de Donji Milanovac et la troisième zone — celle du Grand Djerdap se trouve en aval de Donji Milanovac et par ses caractéristiques naturelles elle est sans pareille sur tout le cours du Danube.

Le Lac de Djerdap avec l'infrastructure concomitante se transformera en une zone primaire du tourisme en Serbie. Les stations d'été avec les possibilités d'organiser une saison de bain dans la durée de deux mois, le climat frais de montagne et un grand nombre de motifs anthropogènes représentent les valeurs touristiques fondamentales de cette partie de notre pays. Toutes les analyses et tous les pronostics indiquent qu'elle deviendra une des régions les plus attrayantes du tourisme continental dans notre pays. Par sa situation et ses valeurs elle dépassera même les cadres de nos frontières. Vu le caractère complémentaire de toutes les attractions touristiques de Djerdap, naturelles et anthropogènes, le trafic touristique sera assuré à parti des week-ends et des excursions, par la chasse et la pêche, le tourisme de transit, jusqu'au tourisme stationnaire domestique et étranger.